

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЗБІРНИК Ч. 58

1968

З М І С Т

	Стор.
Степан Витвицький: Ясний день	1
Павло Граб: У п'ятдесяту річницю великого повстання українського народу	2
Василь Федорончук: Трагедія чеського і словацького народів	7
Василь Діберт: Майбутні кадри вільної України	14
Іван Паливода: Відкритий лист до Президії УКК в США	23
І. Лучишин: Незабутній народній діяч	25
Михайло Кучер: Зміни чи пристосування в ССРСР?	26
Володимир Левинський: Мої спомини про В. І. Леніна	34
Михайло Кучер: Студентські заворушення в США	45
Андрій Когут: Ще в обороні громадської честі пок. д-ра В. Лисого	52
Документи минулого	56
І. Л.: Безнадійне занедужання на манію прем'єр - міністра	58

— ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ —

Ст. Радіон: Докія Гуменна: „Благослови, мати!“	60
--	----

ЗАКЛИКИ І ЗВЕРНЕННЯ

До Українського Громадянства в справі акції оборони засуджених діячів культури в Україні	63
До передплатників „ВУ“	64

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЖУРНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ДУМКИ

Видає: Українська Вільна Громада в Америці. Адреса Редакційної Колегії для адміністративних справ і грошових посилок:

Ukrainian Free Society of America, Box 4, Peter Stuyvesant Station, New York, N. Y., 10009, U.S.A.

Передплата на рік (4 числа) \$5.00

Ціна примірника \$1.25

Рік XV

— 1968 —

Ч. 58

Степан Витвицький

Я С Н И Й Д Е Н Ь

(Із промови на Святі Соборности 1959 р.)

Був це ясний день, один з найясніших в історії народу. Ясний благовісним сонцем, що залило своїм промінням золоті верхи київських соборів, ясний блиском української зброї, ясний світлом мільйонів українських душ, що горіли святим почуванням єдності.

Свою печать тому святочному дневі дала спільно пролита кров наддніпрянських і галицьких вояків у недавніх боях з ворогом. Ще сьогодні чую жалібні звуки похоронної Богослужби і брязкіт вояцької зброї, яка віддавала упавшим героям свій останній салют, бачу похилені над їх домовинами прапори та Аскольдову могилу, на якій їх ховали.

Коли на Софійській площі зібралися члени Трудового Конгресу, члени наддніпрянського і галицького урядів, представники галицької Національної Ради і стали там вишикувані лави війська, а далі за ними непроглядні тисячі народу, — здавалось, що тіні великих постатей нашої історії благословили об'єднаний народ на новий шлях його майбутнього. На трибуну вийшов представник західньо-української Національної Ради і відчитав її постанову про злуку Західньо-Української Республіки з матірною Україною. Заяву прийняв один із членів Директорії УНР і проголосив акт об'єднання: „Віднині воедино зливаються століттями відірвані одна від одної частини Єдиної України, Західньо-Українська Народня Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Україна) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирали кращі сини України. Віднині є єдина, незалежна Українська Народня Республіка.“

Так з'єдналася українська Земля. Вона, та українська Земля, є одним з елементів, що зберегли народну єдність. Її вид із своїм безкраїм степом, що заставляє до контемпляції, співдія з її родючою природою — виростили в українській людині почуття релігійного зв'язку з тою Силою, яка є початком усього буття. Цей зв'язок виявляється в ук-

раїнському світовідчужанні вищою понад усякі матеріальні інтереси відданістю іншим. Її неперевершеним висловом є Шевченкове визнання: „Я так її люблю... за неї душу погублю.“

22-го січня 1919 року об'єдналися дві частини народу, які протягом довгих століть жили окремо у різних побутових, політичних і соціальних системах, у відмінних культурних середовищах, у деколи різних релігійних спільнотах. Не сприяв почуттю єдності також тиск чужих ворожих режимів. Та не зважаючи на все те, почуття єдності ніколи не переривалось.

І не зважаючи на діяння всіх противних сил, український нарід встоявся і стоїть один і нероздільний.

Актом 22 січня 1919 р. через далекі століття подають собі руки українські покоління — ті, що були, ті, що є, і ті, що ще будуть. Пов'язаний почуттям єдності, наш нарід перегривав великі життєві проби. Сучасна Україна переживає тепер найважчу з них.

Святкуючи великі роковини дня 22 січня 1919 року, складаємо поклін Генієві нашого народу, що провів його через віки цілим і неподоланим. В єдності нашої історичної традиції, нашої посвяти і творчості народу — є запорука перемоги. Україна буде державна і соборна.

Павло Граб

У П'ЯТДЕСЯТУ РІЧНИЦЮ ВЕЛИКОГО ПОВСТАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Присвята геройській пам'яті сотників Січових Стрільців Федя Черника і Миколи Загаєвича та полеглих з ними за волю України Січових Стрільців у бою під Мотовилівкою дня 18 листопада 1918 року.

Без жодної уваги і майже без відгуку пройшло в листопаді минулого року п'ятдесятріччя однієї з найвеличніших подій української революції. Наша політична еміграція промовчала, чи забула чи свідомо кинула в непам'ять знаменний історичний, всенародній здвиг українського народу, який в листопаді 1918 року повстав до рішучої боротьби проти насильства, терору і національного та соціального поневолення — за незалежність і державну самостійність України.

Провідна установа українців в Америці, УККА, навесні 1968 року закликала українську спільноту урочисто відзначити бунт реакційних заговорників і чужинецьких окупантів проти законної демократичної влади України. Очевидно, тепер ця установа не має вже лиця вшанувати величче повстання, могутню революцію українських мас проти московсько-чужинецького насильства. Та що гірше — при святкуванні цього року п'ятдесятріччя Акту Соборности ми

не чули навіть згадки про це всенаціональне повстання, що було dokonane під проводом Директорії УНР і яке попередило цей історичний акт.

Коли досі тільки реакційно-гетьманська преса лаяла провідників і організаторів протигетьманського повстання та учасників мотовилівського бою („ватаги білоцерківських бунтарів“, „безглузде листопадове повстання проти гетьмана“, „дон-кіхотчики з-під Мотовилівки“, „білоцерківський бунт Петлюри“, „повстання проти гетьманської держави було інспіроване Леніном“, „Мотовилівка — символ другої руїни“, „бунт Січових Стрільців“, „на мотовилівським боєвищі поховали Січові Стрільці волю і маєстат України, її державність“), то в п'ятдесятріччя цього національного повстання до повищих клеветницьких наклепів прилучився також чикагівський тижневик „Українське Життя“, який вважає себе речником демократичної думки.

У 29-ім числі з 24.XI.1968 р. в статті А. Білинського „Не в честь роковин п'ятидесятріччя“ м. і. написано:

„Центральна Рада вибрала симпатії мас, а гетьман — державні інтереси. Тому то гетьман і „поміщики“ були „консервативно-реакційною силою“, а селянські маси і українська соціалістична інтелігенція, яка дуже дбала про те, щоб підважити авторитет гетьмана серед мас і поглибити клясову пропасть, була „соціально поступовою“ силою. Цю термінологію створила саме ця інтелігенція в її демагогічній боротьбі проти гетьмана... В тому (протигетьманському) перевороті лежить трагедія української визвольної боротьби... Сьогодні приходиться чудуватися: в ім'я чого роблено протигетьманське повстання?“

Тому, що демократична газета з Чикаго категорично здискваліфікувала і тим самим виключила з дискусії над повищим питанням головного „виновника“ повалення гетьманату, тобто українську соціалістичну інтелігенцію, яка, мовляв, „поглиблювала клясову пропасть“ і вела „демагогічну боротьбу проти гетьмана“, ми виключаємо себе від обов'язку свідчення про правдиві факти, зв'язані з гетьманським режимом і повалення його. З метою остаточно устійнити історичну правду про добу гетьманщини, яку ще досі не встиг пізнати ніби-демократ Андрій Білинський, ми дозволимо собі, щоб далі не ширилось баламутство, подати оригінальні свідчення визначних українських громадян, несоціалістів, які на основі власної обсервації і власної громадсько-політичної діяльності основно пізнали гетьманський режим та об'єктивно оцінили його.

В першу чергу хочемо звернути увагу на свідчення про гетьманське панування відомих старшин Легіону УСС, які в той час перебували на Україні.

Отаман д-р Степан Шухевич: „Була це пора, коли нам усім стало без сумніву ясним, що політика гетьмана Скоро-

падського провадить до відбудування єдиної, неділимої Росії, до повного закріпощення України“.

Начальний лікар Легіону УСС д-р **Володимир Щуровський**: „Гетьман шукав опертя в явно протиукраїнських чинників. Тим розбурхав пристрасті, напровадив на країну змору чорної реакції, підготовив ґрунт большевикам.“

Четар УСС історик **Миرون Заклинський**: „Терор над селом за гетьманщини був причиною, що бажання самостійної держави затрачувалось серед селянства, пропадала молода державницька свідомість. Гетьманщина скомпромітувала нашу державність серед мас і була причиною, що пізніше, як скинули гетьмана, наше селянство заслабо піддержувало свою владу, проти московської, большевицької.“ (С. Ріпецький: „Українське Січове Стрілецтво“).

Сотник Січових Стрільців, відомий історик консервативних поглядів, ідеологічний прихильник В. Липинського, д-р **Василь Кучабський** зображує добу гетьманування Павла Скоропадського так:

„Гетьманський переворот був... постороннім, чужинецьким насиллям. Гетьманщина не виросла органічно з українського ґрунту... Вплив на владу віддано силам, на яких спиралася передреволюційна Росія: поміщицтву і великій буржуазії. Москалі почали згодом національно-свідомих громадян-українців навіть усувати з державного апарату. З метою воскресення „єдиної Росії“ об'єдналися всі кола й політичні напрямки московського чи зрусифікованого населення України. На села нагрянули т. зв. „карательні отряди“, зложені часто-густо з московських офіцерів, які, силуючи селян, щоб заплатили за всі втрати поміщиків за час революції, катували й розстрілювали селян без ніякого суду і заводили по селах просто кріпацькі звичаї і повинності... По містах пішла гульня найчорнішої московської чорносотенної реакції. Таким робом швидко стало ясным, що гетьманщина Павла Скоропадського мусить скінчитися тим, що українська державність пропаде, а прийде злиття України з реакційною „єдиною Росією“.

Як бачимо, д-р В. Кучабський, далекий від усякого соціалізму, за переконанням гетьманець-консерватист, не пішов по лінії партійницької гльорифікації гетьманщини з 1918 р., а навпаки, як очевидець подій і об'єктивний історик, подав блискучий правдивий образ тієї сумної доби нашої історії.

Аналогічне свідчення опублікував у львівському щоденнику „Діло“ влітку 1918 р. відомий галицький політик і публіцист д-р **Осип Назарук**, який у США пристав був до гетьманського руху.

Таку ж опінію про гетьманщину Скоропадського висловив несоціаліст полк. Євген Коновалець, тоді командант полку Січових Стрільців, який заявив прямо самому геть-

манові, що вважає доконаний ним переворот „початком великих лих для України“. Далі Коновалець каже, що Скоропадський був „дуже й дуже далекий українському народові та його справам та оточував себе людьми крайньо ворожими до всього українського і майже сліпо слухав їхніх порад і вказівок.“

Про причини всенароднього протигетьманського повстання, яке започаткували Січові Стрільці, Є. Коновалець говорить таке („Причинки до історії української революції“, 1948):

„Внутрішньо-адміністративний режим у цей час доходив до шпильки безглузлого соціального терору проти селянства й робітництва та національного — проти живіших проявів стихійного національного руху. Дійшло до того, що деякі добровольчі московські частини, формовані в Києві, мали безличність називати себе іменами членів колишньої царської рідні.“

Такі відносини вказували ясно, що ось-ось уся влада явно перейде в руки правих російських кол... Переговори Українського Національного Союзу з гетьманом скінчилися для українців неуспіхом. Серед народніх мас почало кипіти, невдоволення селянства і робітництва переходило в завзяте обурення та бажання помсти...

Питання: „Кудю йти?“ — стало руба у цілій своїй жакливій наготі. Проголошення гетьманом федераційного маніфесту було тим останнім товчком, що пхнув Січових Стрільців до виступу в обороні ідеї української державности... Заходила погроза, що й гетьман не вдержиться й Україну заллють московські большевики. Січові Стрільці рахувалися з одним безсумнівним фактом, який стверджував віч-у-віч з кожною дниною виразніше: „карательні отряди“ скомпромітували серед широких народніх мас ідею українського національного визволення настільки, що ті маси швидко будуть готові піти за кожною силою, яка йтиме під гаслом боротьби проти України...

Із гетьманського палацу пішов я [15.XI] просто до Національного Клубу, де найшов колишніх сторонників гетьмана, Дмитра Донцова, директора Укр. Телеграф. Агенції, і Сергія Шемета, лідера хліборобів-демократів. У розмові зі мною вони теж висловилися за потребою повстання. Із цим моментом стало мені ясно, що всі українські партії схилилися до тієї думки.“

Не можна поминути також знаменитого свідчення учасника бою під Мотовилівкою сотника Січових Стрільців **Євгена Зиблікевича**, тепер директора інституту ім. В. Липинського в Філядельфії:

„Прихід німців і проголошення гетьманщини перервали насильно хід революції на Україні. Це була гать для ріки, котрій перешкоджено далі плисти нормальним руслом. Гать

ця мусіла бути швидше чи пізніше перервана силою нагромадженої енергії. Так зачалось повстання, що в калюжі ворожої крові змило образу, нанесену українській нації та її державній самостійності з боку конаючої царської Москви. На плісецьких полях наша ідея святкувала славу перемогу — реванш за полтавський розгром Мазепиних полків. Слово Мотовилівка ще й сьогодні розгойдує до небосяжних вишин почуття втіхи й самозадоволення.“

Знаменне свідчення про участь Січових Стрільців у протигетьманській повстанні, бій під Мотовилівкою та героїську смерть сотника Федя Черника висловив один з найближчих співробітників отамана Симона Петлюри — **полк. Олександр Доценко:**

„Започатковане в Білій Церкві Січовими Стрільцями повстання розгорнулося у всенациональну, величну повстанську стихію. В переломовім бою під Мотовилівкою Січовий Стрілець Федь Черник на чолі своєї сотні проти переважаючого ворога нашої самостійности переломив фронт і нашу перемогу приплатив власною смертю і смертю багатьох героїв. Він був тим героєм, яких імена будуть записані в безсмертну книгу української слави.

Я твердо переконаний, що вже в недалекому майбутньому на місці пролому під Мотовилівкою та у самому Києві стане монумент Федеві Черникові, з кавалерійською рушницею в руці, з піднесеною головою й очима оберненими до золотих Київських бань. Хай сплять ці безсмертні герої, дух яких кличе доконати недокінчене! Прекрасна легенда живе і жити буде!“

Член Директорії **Віктор Андрієвський** теплими словами зображує історичний похорон мотовилівських героїв на Аскольдовій могилі в Києві:

„Маніфестація справді була імпазантна й мала тим більше значення, що полягли були з другої частини української землі. За кілька днів тут же в Києві, в матері городів українських, мало відбутися свято об'єднання всіх українських земель в одно тіло, а покищо завдатком та вічною підставою того об'єднання мали бути могили галицьких синів одної спільної нашої Матері, поділеної і пошматованої нашими сусідами! Справді, великий історичний символ: з-над Дністра ріки прийшли вірні своєму обов'язкові, її вірні сини, щоб своєю кров'ю навіки запечатати ту злуку.“

На цьому кінчаємо перелік свідчень і фактів про береження гетьманщиною „державних інтересів“ та про „демагогічну боротьбу соціалістичної інтелігенції проти гетьмана“.

Гадаємо, що редакції „Українського Життя“ і панові Білинському стане тепер ясним: хто і в ім'я чого робив протигетьманське повстання.

ВАСИЛЬ ФЕДОРОНЧУК

ТРАГЕДІЯ ЧЕСЬКОГО І СЛОВАЦЬКОГО НАРОДІВ

Відповідаючи на питання — чому СРСР збройно інтервенював у Чехо-Словаччині, — треба насамперед ствердити, що в 1968 році в Чехо-Словаччині, як в Угорщині в 1956 році, національні й демократичні шумування та революційний рух викликала творча інтелігенція, проте у відмінних політичних обставинах. Угорські інтелектуали заініціювали революційний рух у ситуації, коли при владі була ще стара сталінська гвардія Ракоші й Герое, які, не знаючи інших методів, крім методів поліційної репресії, загострили були становище до такого ступня, що викликали всенародне повстання.

Натомість чехо-словацькі інтелектуали мали справу з новими ліберальнішими партійними керівниками, які з власних розрахунків і мотивів зліквідували советських проконсулів — Новотного й товаришів — і вчасно могли вхопити в свої руки контролю над революційним рухом та стримати його.

Нодя в Угорщині привела до влади революція, а Дубчек уже мав владу в своїх руках у наслідок змін керівництва партії і міг опанувати ситуацію. На відміну від Угорщини 1956 року, в Празі революція відбулася насамперед — так би сказати — на вершинах: серед інтелектуальної верстви і з партійному проводі. Бунт Праги проти Москви не виник з поезії, як угорський, а з економіки, з остаточного ствердження економічної руйни, до якої була доведена країна 20-тирічним невдалим комуністичним господарюванням. Це потягло за собою і зміну політичного напрямку: "новий політичний курс". Плян національної економічної реформи Ота Шіка був готовий уже тоді, коли ще Новотний мав у своїх руках керму влади в партії і в державі.

"Новий курс" чехо-словацьких некомуністичних керівників викликав тривогу в Москві і велике напруження з Чехо-Словаччиною. Гостра фаза напруження між СРСР і Чехо-Словаччиною, істотно спричинена страхом перед ліберальним вірусом Праги, почалася відомим варшавським спільним листом — ультиматумом комуністичних партій Советського Союзу, Польщі, Угорщини, Східньої Німеччини і Болгарії, скерованим до чехо-словацької комуністичної партії, в якому автори його, між іншим, домагалися здушення свободи преси й повернення до суцільної цензури.

Врешті дійшло до советсько-чехо-словацької зустрічі в Чіерна та до конференції в Братиславі, в якій, крім СРСР і Чехо-Словаччини, взяли участь Польща, Східня Німеччина, Угорщина й Болгарія. У Братиславі був досягнений компроміс, вирваний Дубчеком під погрозою збройної агресії. Москва, здавалося, уважала, що психологічні й політичні шкоди повторення угорської трагедії, зваживши на роздор і дедалі зростаюче напруження в комуністичному таборі, були б більшими, ніж результат брутального накинення дисципліни чехо-словацькому еретикові. Здавалося, що на братиславській вершинній конференції було досягнуто перемир'я, основане, як усякі перемир'я, на дуже точному "до ут дес": Дубчек підтвердив вірність Чехо-Словаччини всім статтям Варшавського пакту і Комекону, а в заміну одержав тимчасову терпимість до поступової симульованої внутрішньої лібералізації. Поступки в закордонній політиці були ціною за дуже релятивну лібералізацію у внутрішній політиці. Це був важкий змаг між чехо-словацькими лідерами і советською

провідною клясою, імовірно поділеною всередині. Створилася була хитка рівновага, драматично завішена на ниточці, як це підтвердив пізніший розвиток подій.

Після братиславської конференції советські війська залишили Чехо-Словаччину. Здавалося, що закінчилася звичайна "війна нервів". Тактика Кремля до нападу на Чехо-Словаччину була дуже суперечною й непослідовною, і це дозволяє висунути гіпотезу, що всередині політбюро і ЦК КПСС існує глибокий контраст.

Збройна інтервенція була умотивована як акція допомоги "справжнім комуністам", авторитетним членам уряду й партії, які, мовляв, мали б бути звернутися з закликом до Москви про допомогу проти контрреволюціонерів. Але дотепер прізвищ їх не подано до прилюдного відома, хоч преса й таємні чехо-словацькі радіостанції в перші дні окупації називали прізвища Індри, Кольдера, Светски й Біляка, нап'ятувавши їх як зрадників. Єдина особа, яка в такій ситуації могла запропонувати свої послуги Кремлеві, бо не мала нічого до втрачення, це Антонін Новотний, старий сталінський і посталінський хазяїн Чехо-Словаччини, усунутий від влади в січні місяці. Але советські керівники завжди вагаються іоборювати нових ворогів старими силами. Лідерами, які втратили владу, вони як правило не послуговуються. Так було в Угорщині, де вони сперлися не на Ракоші, а на Кадара. Так було в самому СРСР, де не використали Молотова для повалення Хрущова. Чехо-Словацького "Кадара" советська окупаційна влада ще не знайшла.

Військова окупація Чехо-Словаччини була легша, ніж Угорщини в 1956 році, бо практично не зустріла справжнього збройного опору, але окупація політична була незрівняно важча, бо народ ставив окупантам однодушний політичний опір.

Чого жаждала від СРСР окупована тепер Чехо-Словаччина? Жадала тільки (в заміну за абсолютну вірність Варшавському договору і Комеконіві) права на деяку внутрішню незалежність, права на "національний шлях до комунізму". Вона не жаждала партійного плюралізму, який є недопустимий в однопартійній системі, а тільки деякої можливості діалектики течій всередині єдиної партії. Вона не вимагала свободи преси західного типу, що суперечить структурі комуністичної держави, а лише терпимості дискусії між визнавцями тієї самої віри — комуністичної; пошанування позицій інтелектуалів (звичайно, комуністичних інтелектуалів).

І яка ж була відповідь Москви? Збройна репресія після місяців дискусій між товаришами і "братніми партіями"; пастка збройної інтервенції під покришкою заспокійливих статей братиславського домовлення.

Щодо популярності Дубчека серед народу належить сказати наступне: було б великою помилкою представляти підтримку чехо-словацького народу для Дубчека як підтримку даній формі комунізму, у звичайній полеміці з іншими формами комунізму.

Реакція чехо-словаків проти советської гегемонії є національною реакцією, а підтримка для "нового курсу" є інструментальною, яку народ давав єдиному політичному елементові, що в сучасній ситуації конкретно міг дати надію на деяку лібералізацію режиму. Чехо-Словаччина, подібно як організми, які відмовляють перещеплені серця, відкинула комунізм. Західня преса опублікувала розмови своїх кореспондентів з випадковими жителями Праги. На запит, чи він комуніст, один випадковий

пражанин відповів: "Я — не комуніст. Я вільна людина. Комунізм означає Росія, а ми хочемо бути незалежними. Ми, чехо-словаки, бажаємо єдиної речі: свободи!" (кореспонденція з Праги у фльорентійському часописі "Ля Націоне сера" з 15 серпня 1968 року).

Для агресії проти Чехо-Словаччини Москва не мала навіть будь-якого формального виправдання. Свою збройну інтервенцію в Угорщині в листопаді 1956 року, щоб розчавити всенародню революцію, Кремль намагався виправдати лицемірним мотивом порушення Варшавського пакту, виповідженого урядом Нодя, який одночасно просив допомоги від Об'єднаних Націй. Чехо-Словаччина ж не повстала збройно і не пробувала повалити свій комуністичний режим. Навпаки — устами секретаря партії Дубчека, президента Республіки Свободи (нагородженого, між іншим, відзнакою "герой СРСР" за його заслуги під час другої світової війни) та всіх членів уряду при кожній нагоді заявляла свою підпорядкованість советській військовій і економічній системі: Варшавському пактові й Комеконіві.

СССР брутально напав не на якусь "капіталістичну" країну, на країну, яка загрожує безпеці його величезної імперії, а на малий 14-тимільйоновий народ, який обстоював своє право на національну незалежність, право визнане вже навіть за найвідсталішими народами світу. Підписанням документів конференцій у Черна і в Братиславі советський уряд формально зобов'язався був вивести свої війська з Чехо-Словаччини, де вони виконали маневри, але фактично в подробицях підготовляв зрадницьку й брутальну окупацію малої країни, яка насмілилася поставити під дискусію свої методи правління і прийняти своє тлумачення комунізму.

Віроломний напад і окупація Чехо-Словаччини є нова ланка в ланцюзі злочинів традиційного російського імперіялізму — царського й комуністичного, жорстокість якого найбільшніше випробувала на своєму тілі Україна. СРСР є сьогодні єдиною найагресивнішою і найреакційнішою світовою потугою. Подібно як у минулому царська Росія, сьогодні СРСР виконує ролю жандарма Східної Європи і топить у крові незалежницькі національні й демократичні прагнення її слов'янських і не-слов'янських народів.

Советська агресія проти Чехо-Словаччини є актом справжнього міжнародного піратства, який не має прецеденсу в історії. Молодий чехословацький філософ Ян Світак нещадно сказав: "Ми відділяємося від Азії, щоб іти в напрямі Європи". На жаль, підступний і варварський напад Москви, виконаний згідно з азійськими традиціями її історії, перервав — щоправда тимчасово — цей процес відокремлення Східної Європи від Азії. Советська агресія проти Чехо-Словаччини ще раз продемонструє несумісність комунізму з демократією, несумісність його з національною й індивідуальною свободою, несумісність демократичної системи з системою комуністичної диктатури. Трагічний приклад Чехо-Словаччини ще раз показав, що комунізм російсько-советського типу є абсолютно несумісний з будь-якою формою свободи. Він бо не дозволяє будь-якого ухилу, не терпить будь-якого порушення догми. Його логіка є логіка імперіялізму, брутального завоювання і тиранії, як метод правління.

Советський напад на Чехо-Словаччину є розтрощуючим ударом по ілюзіях тих, — а їх не бракує і серед екзильних українців, — хто вірив

у можливість лібералізації советського режиму і компромісу з ним, а також важким ударом по ілюзорній політиці коекзистенції. Він становить огидне порушення природних прав народів, норм міжнародного права і Хартії Об'єднаних Націй, а в першу чергу Варшавського пакту, статті якого виключають втручання у внутрішні справи інших країн-членів. "20 серпня — пише "Ді Цайт" — позначило поворот для Німеччини і Європи. Мрії закінчилися, в тому числі і мрія про синтезу між комунізмом і свободою".

Страх Москви перед ересю свободи і поширенням її в інших сателітських державах та всередині самої імперії, зокрема серед неросійських народів, був головним фактором, який вирішив її напад на Чехо-Словаччину. Справді Кремль може поступитися перед націонал-комунізмом румунів, бо вони відстоюють незалежність в стосунках політичних, військових і економічних, не пом'якшуючи, однак, свого внутрішнього сталінського режиму. Натомість Чехо-Словаччині, яка відважилася рухатися по мінованим терені релятивної лібералізації, Москва відповіла збройною окупацією.

Маскована геополітичними архаїзмами, взятими з посібників Клявзевіча ("Хго е в Чехії, той е в серці Європи"), советська репресія мала в дійсності за мету здавити в Чехо-Словаччині приклад, який ставав згубним для збереження імперіальної стабільності. Справжня причина агресії не є військова, а політична й ідеологічна: Кремль хотів реставрувати політично-ідеологічний монолітизм у країні, яка інтелігентністю й лібералізаційною жвавістю перевершувала Югославію.

Примара бродить по Європі: "це примара комунізму", — написали 120 років тому Енгельс і Маркс у відомому своєму маніфесті. Примара, яка тепер тривожить вождів російського комунізму та яка з'являється під різними виглядами в Празі, Варшаві, Києві, Будапешті, Східньому Берліні, — це примара свободи!

Вище ми вже зазначили, що суперечна советська тактика в чехословацькій кризі є доказ, що в Москві провадиться глуха боротьба за владу між антагоністами і між різними концепціями. Ефекти ймовірної кризи в кремлівській верхівці спричинюють поділ також у комуністичному світі. Після розгляду документів, схвалених останнім часом, виходить, що на Заході висловились проти збройної інтервенції в Чехо-Словаччині компартії британська, французька, італійська, австрійська, бельгійська, шведська та ряд інших; солідаризувались з ССРСР тільки маленька американська й люксембурзька компартії. Натомість під час угорської революції в 1956 році всі комуністичні партії були солідарні з ССРСР.

Проте слід відзначити, що італійська й французька компартії висловили тільки "догану" ССРСР за збройну інтервенцію, говорили про "помилку", навіть "трагічну помилку", але втрималися від будь-якого морального осуду. Є підстави гадати, що дуже скоро вони знову достосуються до політики Москви. Італійські комуністи завжди дотримувались клясичної і незмінної лінії "доконаних" фактів. Вони беззастережно підпорядковувались Сталінові, поки Сталін жив; були за Хрущовим, коли він був при владі, потім за "колективним керівництвом"; одним словом — вони підпорядковувались кожному володареві в Кремлі. Були за Новотним, поки цей мав владу, а після усунення його від влади обережно й поступово приймали "новий курс" у Чехо-Словаччині, як тільки він виявився з вибуховою силою, висуваючи формулу "єдність у різноманітності", придатну виправдати їх у кожному випадку.

Всупереч цьому тактичному опортунізмові італійських і французьких комуністів, советське керівництво, яке раніше диктувало свою волю всьому комуністичному світові, вже втратило Азію (Китай), а тепер ризикує втратити впливи на західні комуністичні партії. Ніколи з часу війни проти Фінляндії в 1939 році Москва не була так ізольована як сьогодні. Комуністичний розкол досягнув максимальних вимірів після чехословацької кризи.

Московський компроміс-диктат з 27 серпня, накинутий Кремлем після чотириденних терористичних "переговорів" чехо-словацьким керівникам, що фактично були його в'язнями, не розв'язує чехо-словацької кризи і не кладе край советській окупації країни. Хоч Дубчек, Чернік, Сморковський та деякі інші ліберальніші неокомуністичні лідери покищо залишились на своїх постах, то заініційований ними "новий курс" закінчився. Після московського компромісу чехо-словацьке керівництво абсолютно не може провадити сьогодні хоч мінімально незалежної політики, хай і в рамках комуністичної системи і Варшавського пакту. Москва не прийняла жодного речення щодо виведення війська, узалежнивши його від "нормалізації" ситуації в країні, "нормалізації", єдиним і виключним суддею якої є вона (Москва). На наказ окупаційної влади вже увійшов у силу Варшавський указ — відомий лист про придушення свободи інформації і введення суцільної цензури над пресою і радіо-телебаченням.

З кожним днем стає очевидніше, що жоден справжній компроміс не був укладений між обома сторонами. Кремль, вдаючи, що приймає "чесний компроміс" із "зрадником" Дубчеком, насправді холодно здійснює цинічний задум: знищити представників "чехо-словацької весни" їхніми власними руками, зруйнувати їх політично на батьківщині після того, як знищив їх фізично й психологічно в Москві, стягнути на них презирство й обвинувачення у зраді нації, яка дала була їм підтримку. Експерт німецького часопису "Зюддойче Цайтунг" Конта зауважує: "Виглядає немов би росіяни вирішили призначити Лютера, Цвінглі і Яна Гуса керівниками протиреформи. Керівники чехо-словацької реформи, на яких народ покладав повну надію, змушені тепер ліквідувати курс, що забезпечив був їм підтримку мас. Компромітуючи реформістів, Совети мають намір скомпромітувати реформу".

Така цинічна тактика має за мету допровадити чехо-словацьких реформаторів до політичного самогубства. Цією тактикою Москва сподівається досягти дві користі: надати ресателізації країни законного прикриття, з одного боку, а з другого — викопати могилу для ліберальних неокомуністів, приневолених здійснити ресателізацію і ресталінізацію проти власної волі.

Дубчек уже почав ліквідувати власними руками свою політику і нищити свій міт повною самокритикою перед членами центрального комітету чехо-словацької компартії 1 вересня, між іншим, ствердивши: "Наша країна не брала вистачально до уваги ситуацію і інтереси інших соціалістичних країн. Ми не здали собі справи, що міжнародна ситуація являла собою обмежувальний елемент для нашої акції. Останніми місяцями СРСР поступово зменшив був своє довір'я до Чехо-Словацькими, аж поки не дійшло до всім нам відомих подій. Для цієї ситуації треба тепер знайти вихід". Далі Дубчек говорив, що треба "зміцнити співпрацю і закордонну політику з соціалістичними країнами". "Невтральність

не є реальною можливістю для нашої країни, — сказав він, — навпаки — треба скріпити Варшавський пакт“.

Автори "нового курсу" камінь за каменем зривають будову, яку вони споруджували з січня 1968 року. "Нормалізація", яку здійснюють у Чехо-Словаччині, є проти найелементарніших норм права і співжиття між одиницями й народами. Є підстави припускати, що Москва не зможе довго терпіти, щоб сучасне чехо-словацьке керівництво залишалося при владі. Треба, отже, очікувати колосальної й радикальної чистки в Чехо-Словаччині.

Другий московський диктат, підписаний чехо-словацькими керівниками 4 жовтня 1968 року, означає їхню тотальну капітуляцію. Дубчек підписав у Москві присуд смерти проти "нового курсу". "Новий курс" помер і похований...

У промові, виголошеній 11 жовтня до двох тисяч робітників радіоелектронічної промисловости в Празі, Дубчек зробив принизливу, нещадну самокритику. "Я мусітиму сказати речі різкі, суворі, непопулярні, — сказав він, — але мушу сказати їх, бо це є наявна дійсність і буде дійсність майбутня. Треба зайнятися силами, які не приймають теперішньої ситуації. В партії мусить існувати максимальна дисципліна. Всі зусилля мусять бути скеровані на те, щоб зміцнити приязнь супроти ССРСР, в усіх ділянках", додаючи, що "партія мусить досягти того, щоб контролювати все національне життя на всіх рівнях, на підставі ленінського демократичного централізму“.

Далі Дубчек різко заатакував клуб К.231 (асоціація жертв сталінізму) і клуб Кан (асоціація безпартійних), соціал-демократичні ідеї й "антисоціалістичні" елементи. Уточнивши, що "праця в партії мусить виконуватися на підставі дисципліни, а не опозиції", Дубчек підкреслив потребу "боротися проти всіх антисоціалістичних і анархізуючих тенденцій". "Хто не є схильний, — сказав він, — прийняти нашу політичну лінію, мусить бути ізольований". Цією незвичайно гіркою промовою Дубчек відступив від різних своїх ідеологічних позицій і таким чином неявно виправдав советську інтервенцію.

Військова окупація примусила Дубчека скапітулювати. Кремль знайшов куди кращу розв'язку, ніж Квіслінг: він (Кремль) сфабрикував собі Кадара або Гомулку таки з представників бунту. Реакційна стратегія Москви носить ознаку темної азійської хитрости Сталіна, тактика якого завжди полягала в тому, щоб ліквідувати раніш морально, ніж фізично, своїх противників і не залишати героїв за своїми плечима.

Інтервенцією в Чехо-Словаччині Москва не захищає марксизм-ленінізм. Вона послуговується ідеологією тільки як знаряддям панування. Вірність марксизмові-ленінізмові в московській інтерпретації означає вірність і підпорядкованість інтересам російсько-советської імперії.

Але в остаточному результаті московсько-комуністична реакційна імперія не переможе революційного руху, який іде "в сенсі історії". Війни проти ідей московські сатрапи не виграють. Прагнень народів до свободи й незалежності неспроможна знищити ніяка фізична сила.

Чехо-Словацька трагедія становить лекцію і для нас, українців. Вона повинна б розбити ілюзії тих наївних українських політичних діячів (а такі є і в УНРаді), які вірять у можливість демократизації й лібералізації советського режиму; які обстоюють погляд, що українська політика повинна висувати перед світом "ідею демократизації ССРСР" і

"на тій підставі шукати союзників на Заході", а не ідею визволення неросійських народів і розподілу ССРСР, бо вона, мовляв, "лякає Захід, який боїться анархії"; які протиставляють нашій незмінній визвольній концепції — відновлення суверенної, соборної й народоправної української держави — Української Народньої Республіки — нереальну угодовську концепцію, за якою українська політична еміграція повинна домагатися тільки забезпечення національних прав України в рамках конституцій ССРСР і УСССР; які приймають і обороняють псевдонаукову теорію, що УСССР є українська держава, переємець і продовження УНР; які вважають актом реальної політики і діалогом висилання з еміграції меморіалів до кремлівських можновладців, не усвідомлюючи того, що така політика залишається неплідним і принизливим монологом.

Чехо-словацька трагедія доказує, що є небезпечна утопія гадати, ніби російський комунізм може шляхом еволюції перетворитися в демократичний соціалізм. Як тільки чехо-словацький неоконунізм почав дуже боязко виявляти деякі соціал-демократичні тенденції, Москва не могла стерпіти їх і відразу здушила їх танками. Комунисти евентуально можуть, в наслідок еволюції свого політичного світогляду, причалити до демократії, але комунізм як такий — ні. Комунизм демократичний, лібералізований не був би більше комунизмом, а соціалізмом. Якщо комунизм стає ліберальним, він перестає бути комунизмом.

Український народ перебуває у війні з московсько-советською імперією. Це війна окупованої, поневоленої нації, яка змагається за свою державну суверенність. В ній бере участь наш народ на Батьківщині і та його частина, яка перебуває в екзилі. Ця війна в багатьох аспектах відрізняється від війни, яка провадиться між державними націями. Обставини поневолення накидають відмінну тактику боротьби і навіть відмінну стратегію українському народові на Батьківщині і українській еміграції. Незмінною залишається кінцева мета війни: відновлення суверенної й соборної української держави.

Український народ на Батьківщині мусить провадити боротьбу з окупантом усіма можливими засобами — легальними й нелегальними. До легальних засобів належить домагання забезпечення національних прав українського народу, передбачене конституціями союзною і республіканською. Тактика легальної боротьби не виключає іноді і компромісу з окупантом. Щоб стримати руку ворога, яка могла б завдати глибоких ран народові, в деяких обставинах може виявитися неминучим і тимчасовий компроміс з ним, у свідомості, що в даній реальній ситуації він може становити доцільний засіб боротьби з окупантом. Умови боротьби в Україні є складні, тим то ця боротьба мусить приймати різні форми.

Натомість українська еміграція діє в умовах свободи. Вона мусить виконувати ролю речника безкомпромісової боротьби українського народу за свою державну незалежність. Щоб допомогти боротьбі українців на Батьківщині, вона мусить висувати максималістичні українські національні домагання — відновлення суверенної й соборної української держави. Екзильні українці не сміють шукати діалогу й компромісу з окупантом, від якого за ніяких умов не доб'ються ніяких поступок для українського народу.

Драматичні події в Східній Європі є виразне заперечення всіх легких, так званих "еволюціоністичних" і "діалогуючих" теорій про мож-

ливість поступової й мирної зміни советської системи. Ця імперіяльна, задубіла, олігархічна і централізаторська система не є здатна реформуватися й демократизуватися. Вона провалиться в наслідок насильних, хай і поступових, вибухів, які спалахуватимуть в орбіті її панування.

Хто ставить ставку на ілюзорну демократизацію советського режиму і шукає діалогу з ним, той сіє дефетизм і духа капітулянтства серед української еміграційної громади. Такою капітулянтською політикою українська еміграція завела б надії, які на неї покладає наш народ на Батьківщині. Такий шкідливий політичний лінії треба рішуче протиставитися, як і слід найрішучіше осудити тих українських публіцистів, які з якоюсь незрозумілою впертістю пропагують змінівіховство і ворожі до українського самостійництва ідеї.

ВАСИЛЬ ДБЕРТ

МАЙБУТНІ КАДРИ ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ (ЗАКІНЧЕННЯ)

Біла книга сторозтерзаної України Вячеслава Чорновола "Лихо з розуму" варта найбільшої уваги через те, що в цій книзі змальовується збірний образ сучасного українського інтелігента, що в більшості вийшов із робітничої або селянської родини, ріс у радянському оточенні та вчився в радянській школі. Він не відгороджує себе від комсомолу й комуністичної партії. У школі й ВУЗі він із юнацькою ширістю, позбавлений критичних сторонніх впливів, засвоює науку діалектичного розвитку історичного процесу, що залишилася в спадщину від Карла Маркса й Володимира Леніна, і зрештою стає жертвою того діалектичного процесу.*) Такою жертвою діалектичного процесу розвитку були всі, не тільки ті, що їхні портрети подав у своїй книзі В. Чорновіл, а й усі ті 140 жертв диктатури, що про них повідомляли часописи, та й усі ті, що прийдуть, як жертви боротьби з свавіллям, після них.

Яскравою й доволі типовою в їхньому ряді постаттю є Михайло Осадчий, син селянина-колгоспника Сумської області. Він закінчив середню школу, а в 1958 році — факультет журналістики Львівського університету. Член Спілки Журналістів СРСР, член КПРС із січня 1962 р. Він працював спочатку редактором Львівської телестудії, а потім, з грудня 1960 р., — викладачем Львівського університету. Був інструктором преси Львівського обкому партії, а рік перед арештом був редактором багатотиражної газети університету й заступником секретаря парторганізації свого факультету журналістики. Самотужки, без наукового керівництва, опрацював і написав дисертацію на ступінь кандидата наук і успішно захистив її. Але, в зв'язку з арештом, учений титул не був затверджений.

*) І Маркс, і Енгельс і Ленін запозичили вчення про "діалектичний процес" розвитку історії людства у німецького філософа Гегеля. Діалектичний процес — це постійна зміна протилежностей у процесі боротьби. На світі все існує має свої внутрішні суперечності, і боротьба цих суперечностей, в ході якої виникає нове явище, що в свою чергу вступає в боротьбу, і так без кінця., і є процесом розвитку. Гегель був філософом-ідеалістом і вважав, що "абсолютна ідея" в процесі перетворен-

У книзі наведено неповний список 23-ох статей з літературознавства, теорії журналістики, рецензій та список 15 публікованих художніх творів М. Осадчого. Його арештовано було в серпні 1965 року, а 18 квітня 1966 року в закритому засіданні Львівського обласного суду було засуджено на 2 роки позбавлення волі в таборах суворого режиму за, ніби, антирадянську пропаганду й агітацію. На другий день після засудження (19 — IV) народився вдома син Тарас. М. Осадчий, довідавшись у тюрмі 6-V-66 р. про народження сина, пише:

Син народивсь, а я мов не живу,
Гнию безкрило під трьома замками.
Столипінський вагон — і на Мордву
Святий Петро важку відчинить браму.
Чи я один? Ішли мільйони нас
На Кос-Арал, за Соловецькі стіни.
Священним ім'ям сина України
Ввійшов у світ і наш малий Тарас.

Тут "малий Тарас" — це син автора, що народився 19 квітня. В іншому, написаному вже в таборі, вірші він пише:

Батьківщино, чи знаєш ти?
Я тобі відкриваюсь чесно:
Я не випив гріха ні наперстка,
А за горе мое — відісти.
Не дивися на мене косо,
Не дивися крізь лож протоколів,
Не дивись крізь туман брехні...
Не гостри проти мене косу...
На засніжених тропях долі
Теплу руку подай мені.

Іншого вірша, присвяченого Батьківщині, він закінчує так:

Де ти, де ти, циганська приبلудо,
Де ти, ніжна моя Батьківщино?..

Чнеюсь безглуздою волею, пише В. Чорновіл, вчорашній інструктор обкому партії, викладач університету, кандидат наук був змушений пройти гіркий шлях приниження, повної нівеляції людської гідності, шлях, устелений матюками слідчих і хижкою тенденцією суддів.

...все було: матюком гуркочуть,
Кулаки поза вухом свистять,
Шлунки хліба гливкого хочуть
І одержують "в господа мать!.."

Вірші М. Осадчого не виблискують досконалістю форми, але в них просвічує ширий сум, обурення й зневага до інквізиторів ХХ століття.

ня дає розвиток життя. Маркс як матеріяліст, навпаки, — думав, що розвиток оточуючого нас світу є наслідком боротьби тільки сил, збуджених матерією. Марксизм заперечує й саме народження ідеї поза тиском чинників матеріальних.

ВАЛЕНТИН МОРОЗ народився 1936 року в селянській родині на Волині. Закінчив середню школу й історичний факультет Львівського університету (1958 р.). Працював на педагогічних посадах середньої школи, виступав з доповідями й лекціями в Луцьку, а з лютого 1964 р. викладав новітню історію в Луцькому педінституті. У вересні 1964 р. переходить на ту ж роботу до Івано-Франківського педінституту. Працюючи на селі, виготовив кандидатську дисертацію, якої не захищав через арешт. У часі арешту мав п'ятирічного сина. У 1966 р. засуджений на 5 років концентраційних таборів суворого режиму, а в грудні 1966 року — на 6 місяців таборової тюрми.

З тюрми пише до дружини: "...зате німецька мова тепер виграла. Тепер маю для неї більше часу... Думаю за ці 6 місяців поставити крапку... Після того почну англійську... Вчителів тут повно!.. Читаю тепер Канта. Почав."

В. Чорновіл приділяє мало уваги цьому в'язневі, тим часом він заслуговує не меншої пошани й уваги, ніж Святослав Караванський. В місячнику "Сучасність" (Мюнхен) надруковано в ч. 3-6 за 1968 рік під наголовком "Репортаж із заповідника імени Берії" цікавий документ. Це — звернення до депутатів Верховної Ради Української РСР, написане "політичним в'язнем Морозом Валентином, незаконно осудженим в Луцькому 20 січня 1966 року." Цей документ не був адресований якійсь певній особі, а як відкритий лист до всіх депутатів Верх. Ради УРСР був поширений у "захальваних" копіях по всій Україні.

Цей "репортаж" написаний чудово; він читається з захопленням, як детективний роман. Його важко переказати в стислому вигляді, бо кортить списати все, слово за словом, настільки він насичений фактами й логічно побудованими аргументами.

В. Мороз розповідає, як у вересні 1956 року, вже після знаного засудження ХХ з'їздом КПСС культу Сталіна й очолоної ним необмеженої сваволі, в Мордовських концентраційних таборах суворого режиму розстрілювано було на місці, без суду й інших бюрократичних формальностей утікачів литовців, хоч ст. 188 КК (Карн. Кодекс.) дозволяє карати за втечу лише трьома роками тюремного ув'язнення.

"Тут, між колючими дротами, — пише В. Мороз, — виростають діти. Їхні батьки... копають картоплю.

— Папа, был шмон? А что ты нашел?

Потім вони підростуть і засвоять першу життєвську мудрість цих країв: — Лагерь это хлеб. — За зловленого втікача дають пуд муки. В алданських таборах було простіше: якут приносив голову і одержував порох, сіль, горілку. Як у даяків острова Борнео, тільки голову приносили не вождеві, обвішаному намистом з людських зубів, а майорові чи капітану, який вчився заочно в університеті і читав лекції про законність."

Автор звернення з обуренням констатує, що тисячі засуджених українських громадян висилаються за кордон... відбувати кару, а Україна ж суверенна держава й представлена в ООН. Мороз запитує:

"Може Україна не має місця для таборів, як князівство Монако? Проте знайшлося ж місце для семи мільйонів росіян, а от для політв'язнів-українців нема місця на рідній землі."

В. Мороз оповідає далі про Махмеда Кульмагамбетова, викладача філософії Фрунзенського медінституту, якого засудили навіть не маскуючи звинувачення антирадянською діяльністю, — за погляди. Кульмагамбетов відмовився був викладати свою дисципліну в інституті, моти-

вуючи відмовлення тим, що він не погоджується з програмою викладання, бо не вірить у те, що написано в програмі. Слідчий, що провадив передсудове слідство, признався, як описує В. Мороз, "вообще те тебя и судить не за что, но у тебя опасный образ мыслей". І Кульмагамбетов потрапив до табору суворого режиму не за здогадку, навіть, тінь діяльності чи агітації, а за думки.

Із нищівно зневажливим презирством розповідає В. Мороз, як після війни поліційні невігласи, борючись із атрибутами українського націоналізму, зрізали тризуб навіть із статуї Нептуна на Ринку (так зветься площа) у Львові. "Так і стояв, — пише В. Мороз, — обеззброєний націоналістичний Нептун до 1957 року, як пам'ятник невмирущому кретиризмові чорносотенців у новій одежі".*)

Описуючи й тавруючи сталінізм, як прояв розгнужданого й цинічного свавілля, В. Мороз перераховує тих, що втратять від боротьби із спадщиною Сталіна. Це ті,

"...хто при остаточній ліквідації сталінського беззаконня втратить свої привілеї. Перш за все це кагебісти. Далі — голова колгоспу, який боїться, що при дійсному дотриманні всіх правових норм, йому не доручать навіть пасти свиней. Академік, який прийшов до свого крісла по трупах проданих товаришів у 1937 році. Шовініст, якому доведеться відмовитись від програми русифікації. Це сили, які захищають вчорашній день і колодою лежать на шляху розвитку суспільства."

Автор звернення розповідає, що коли один із арештованих запитав слідчого львівського КГБ, капітана Денісова: "Для чого існує ст. 17, що дає право кожній республіці на вихід із СРСР?", слідчий відповів: "Для заграниць" (!). "Виявляється, пише В. Мороз, кагебісти чудово усвідомлюють, що вони захищають не "соцзаконність", а право безкарно її порушувати".

Ст. 22 КК УРСР зазначає, що "Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принижувати людську гідність". Отже, всі засоби фізичного тиску, що їх застосовує КГБ, є протизаконні. Прокурори ж, що їх поставлено доглядати за додержанням законності, самі беруть участь у протизаконних каральних вправах кагебістів. У зверненні підкреслено, що в'язні мають право (а не привілей) раз на рік діставати побачення з рідними, але в'язні Лук'яненко та Михайло Горинь були позбавлені побачення з родиною в 1967 р., хоч це є їхнє право і позбавляти в'язня цього права не може ніхто, як не може позбавити харчування. Правда, заступник прокурора Дубравного таборового управління сказав був Морозові, що "покарання саме в тому й полягає, щоб ударити по шлункові".

Мінімум харчування, що його подає орган ЮНЕСКО ФАО, є 2700 калорій, межа голоду 2400. А в карцері, де сидів В. Мороз, пишучи своє звернення, "підвищена" норма становить 2090 кал., а понижена — лише 1324 кал. В. Мороз підкреслює, що:

"...здійснюється безперервний злочин на протязі десятиріч. Варто всім не забувати, що в Нюрнбергу судили не тільки за вбивство

---

*) Нептун — ім'я доброго поганського бога моря у давніх римлян. Чорносотенцями зневажливо прозивали реакційних діячів самодержавного царату в дореволюційній Росії.

залізом, але й за вбивство голодом. Цікаво, чи український Червоний Хрест зацікавиться злочинами у Мордовії хоча б у такій мірі, як злочинами в Африці?"

Будь-які міри цинізму перевищує ставлення кагебістів до медичної допомоги в'язням мордовських таборів. Лікарі концентраційних таборів цинічно заявляють: "Ми поперше чекісти, а вже потім медики". А коли Мих. Масютко, тяжко хворий на виразку шлунку, просив відправити його на лікування, то кагебісти у білих халатах казали, що, розуміється, вони повинні б його відправити, але їм за те "влетить", або безсоромно кажуть: "Було б не попадатись".

Кагебісти вчинили трус у художника Заливахи, понищили всі його картини, які могли знайти, і відібрали фарби. Коли художник хотів знати — на підставі якого закону це робиться, кагебіст відповів: "Я для тебе закон". В. Мороз пише, що капрал казав правду. Він — втілення закону, встановленого ще за часів Шевченка, який теж не мав права писати й малювати".

І має рацію Валентин Мороз, закінчуючи свій "репортаж" до депутатів Верховної Ради УРСР так:

"Жалюгідне суспільство, в якому філософські проблеми вирішуються каральними органами за колючим дротом. Злочин є злочин, і за ним невідступно ходить розплата. За розстріляних і умертвлених голодом доведеться відповідати згідно з конституцією, яка колись таки стане законом. І за робота, який вміє спокійно проколоти пілкою (списом — ВД) людину, теж доведеться відповідати тому, хто обікрав його душу, хто висав з нього людину.

Правда має довгі руки!"

* * *

У радянській "Літературній Україні" з 24 травня 1968 р. було повідомлення про збори партійного активу в Києві, на яких розбирався й обговорювався протест багатьох письменників і діячів мистецтва й культури проти провадження незаконних закритих судів, на яких судять українську молоду інтелігенцію. Засуджені відбувають кару в концентраційних таборах Мордовської АСР та, частково, у Володимирській тюрмі. Московський "комісар" Спілки Письменників України — В. Козаченко, у своєму виступі на зборах, назвав засуджених в'язнів злочинцями й закликав тих, що підписали протест проти осуду, покаятись і зняти свій підпис із заяви протесту. "Літературна Україна" називає прізвища тільки двох українських письменників-комуністів, — В. Харчука та В. Коломійця, які зняли свої підписи протесту проти осуду 200 діячів української культури.

Тим часом в українських часописах США появилася вістка, що по Україні прокогилася нова хвиля арештів. Між іншими арештовано поетесу Ліну Костенко, внучку письменника Михайла Коцюбинського — публіцистку Михайлину Коцюбинську, професора історії — автора наукової розвідки про Переяславський договір — Юрія Брайчевського. Автора розвідки "Інтернаціоналізм чи русифікація", Івана Дзюбу покарано тим часом домашнім арештом.

Московська диктатура вирішила, видимо, кінчати бавитися з Україною. У минулому столітті імператор Александр II 18-V-1876 року підписав був, перебуваючи на курорті в Емсі (Німеччина), так званий "Ем-

ський указ", доповнений т. зв. Валуєвським циркуляром 1863 року. Тим розпорядженнями заборонялося ввозити з-за кордону й друкувати українські книжки, друкувати українські переклади з інших мов (також із російської), заборонялося українські театральні вистави.

Історія повторюється. В МОСКВІ, мабуть, комусь прийшло в голову, що час відновити чинність Емського указу й знову заборонити українську мову, якої "нет, не было и быть не должно". А різні "мужчини легкої поведінки" з України: різні кириченки, руденки, червоненки, козаченки та інші кар'єровичі на нинішніх московських верхах мовчать і не протестують. Отже, не тим "всесоюзним кар'єровичам", а молодому поколінню, що бореться за демократизацію та законність на нижчих щаблях партійної драбини або поза партією, належить майбутнє вільної України.

Вершком поліційної сваволі був правничий казус, у якому безсормний цинізм влади КГБ-КПРС стає на повний зріст навіть для людини, що ніколи не стикалася, не задумувалася, навіть не цікавилася питаннями науки про карне право, ні щоденними питаннями поточного життя, що з тим правом стикаються.

У лютому 1968 року в газеті "Новий Шлях" (Вінніпег, Канада) надруковано заяву українського політичного в'язня Юрія Шухевича, сина колишнього головного командувача УПА Романа Шухевича-Чупринки. Заяву цю, датовану 28.7.1967, Ю. Шухевич надіслав до голови Президії Верховної Ради УРСР у Києві.

(Я, як і більшість читачів нашого журналу, не схильний захоплюватись і прославляти тактику, стратегію та претензії до тотальної влади, що їх ставили перед собою керівники УПА-ОУН. Більше того, мене обурювали узурпаторські тенденції та тоталітарні настанови тих керівників, їхній терор і зневажливе ставлення до українських же мас, зрадницьке розгромлення первісної УПА, керованої Бульбою-Боровцем, убивство його дружини, і взагалі, донцовські тенденції спиратися на "ініціативну меншість" професіоналів-конкістадорів у боротьбі з більшістю.)

***

Юрій Шухевич народився 1933 року, а в 1948 році він був арештований органами КГБ у Львові й засуджений на 10 років ув'язнення. Йому було тоді 15 років. У 1956 році генеральний прокурор СРСР — Руденко наклав протест на ухвалу Володимирського (над рікою Клязьмою) суду про звільнення Ю. Шухевича на основі указу 1954 р., як арештованого неповнолітнім. А 26.8.1958 року, коли Ю. Шухевича мали звільнити після 10 років ув'язнення, його знов арештували під фальшивим закидом антисоветської агітації між в'язнями Володимирської каторжної тюрми. Брехливі свідчення двох кримінальних злочинців, агентів КГБ, плуталися, взаємно заперечуючи одне другого.

Судити Ю. Шухевича повезли з Володимира над Клязьмою до Львова (за законом мав судити місцевий суд, де сталося правопорушення). У грудні 1958 року цей другий у його короткому житті закритий суд у Львові відбувся. Звинуваченому суд не дозволив ставити запитання підставним фальшивим свідкам, прокурор і члени суду навіть підказували свідкам, що ті мали свідчити. (Суд був закритий, тому важливо було запротоколювати свідчення так, як того вимагали згори.) Дванадцяти ж

свідків, що мали спростувати покази лжесвідків, суд не вважав потрібним вислухати. Ще перед судом слідчий казав Ю. Шухевичеві, що слідство — це тільки вступ, а потім доведеться ще дуже багато розмовляти з органами безпеки. І дійсно, через якийсь час його викликав ст. лейтенант КГБ Гальський і, не заперечуючи, що вирок був безпідставний, бо винесений на основі фальшивих свідчень, заявив, що "з вашими поглядами й переконаннями ми не можемо пустити вас на волю".

"Я повинен був, — пише в своїй заяві Ю. Шухевич, — ...у статті, брошурі чи виступі по радіо осудити ОУН, свого батька і т. ін... Мені стало зрозумілим, що суд наді мною інспірований КГБ з метою шантажу... За подібний вчинок мені був обіцяний перегляд справи й звільнення з в'язниці. Коли ж я відмовився, то мене відіслали в політичний табір в Мордовії".

Минув рік і в липні 1965 року Ю. Шухевича було викликано до уповноваженого КГБ в таборі та заявлено, що він повинен написати прохання на ім'я Президії Верховної Ради УРСР про помилування. Шухевич відмовився, мотивуючи відмову тим, що він засуджений безпідставно. Прохання про помилування, пришите до його справи, потрібно було лише як доказ визнання вини, бо хто просить дарувати провину, — тим самим визнає, що провина була.

Так на день надіслання заяви до голови Президії Верховної Ради УРСР Ю. Шухевич зі своїх 34 років життя 19 років пробув ув'язнений тільки через своє походження, що народився не від того батька, що хотілося б вождям диктатури. Закінчуючи свою заяву, він пише:

"Я вже давно перестав вірити у декларовану законність і справедливість... Я звертаюся до Вас тепер, коли мені лишилося всього один рік до закінчення другого терміну перебування у в'язниці не тому, що я маю якісь ілюзії відносно Вас, що я сподіваюся, що Ви спосібні втрутитись і відновити потоптану справедливість. Ні!

Я звертаюся до Вас тому, що, можливо, за кілька місяців відносно мене буде скоєний новий злочин — знову почнуть фабрикувати якусь справу, щоб засудити мене втретє. А коли ні, то ніхто не може гарантувати мені, що за кілька місяців я не буду вбитий з-за рогу найманцями вбивцями, як сталося з багатьма політичними в'язнями після їх звільнення. Хочу назвати хоча б Литвина, Варцаб'юка, Бергса, Мельніканса та ін. Чи загадково помру.

Або, може статись і таке, що буде поповнений масовий злочин відносно всіх політичних в'язнів у Мордовії (для чого вже все підготовлене) — буде всіх фізично знищено, а потім будуть знищені виконавці цього злочину.

Це мене й змусило звернутися до Вас, щоб Ви знали про подібні речі і потім, у майбутньому, не могли говорити, що Ви не поінформовані відповідно, що все це робилося без Вашого відома і Ви не несете відповідальності за подібні вчинки КГБ".

Так скалічено, властиво знищено, життя твердого в своїй етичній поведінці юнака, вся провина якого полягала в тому, що він — син ворога московської комуністичної диктатури.

Читаючи цю заяву, мимоволі згадуєш інший персонаж із історії Російської імперії — "княжна Тараканова".

Вона мала нещастя, як потай гомоніли тоді в Петербурзі, бути донькою цариці Єлисавети (доньки Петра I) і гарного з лица й стрункого

українського козака з Козельця на Чернігівщині, що, мавши гарний голос, потрапив у себе в селі на набір хористів до придворної царської капелі. Цариця сподобала його, наблизилася до себе, а згодом повінчалася з ним негласно в палацовій церкві. Так простий козак Олекса Розум став графом Олексієм Розумовським.

Після смерти цариці Єлисавети двірська камарилья арештувала княжну Тараканову, як потенційну авантюристку, що могла претендувати на престол, і замкнули до підземелля редуту Петропавлівської фортеці. Там вона й загинула трагічно під час повені на ріці Неві, коли вода розлилася й затопила двір і льохи фортеці. В одному з тих замкнутих льохів залило водою й утопило княжну Тараканову — доньку Єлисавети й графа Розумовського — козака Розума. Коли хтось із претендентів на імператорську корону запитав графа Розумовського, — які його пляни, граф смиренно відповів, що він сповнений глибокої вдячності покійній цариці за минуле, і ніяких плянів на майбутнє мати не сміє. Йому повірили й це його врятувало.

Але герої цих двох трагедій були на різних щаблях суспільної драбини: петербурзька камарилья жорстоко розправилася з донькою цариці, імовірною претенденткою на престол і регалії імператриці, а підліток Юрко Шухевич був сином командира повстанської армії, розбитої й знищеної, як і її командир. Він ні на що не претендував і був замолодим підлітком, щоб могли претендувати на якусь керівну роль. Від нього домагалися тільки дискредитації, знеславлення й упослідження імені й пам'яті рідного батька та ідей, за які той батько боровся й поклав свою голову.

* * *

У щоденнику УНС "Свобода" за 11.IX.1968 р. вміщено повідомлення з Гааги, що група голландських письменників і журналістів, що входять до Пен-клубу, вислала до Подгорного в Москву телеграму протесту проти сваволі й переслідувань у СРСР української інтелігенції. У протесті названо імена В. Чорновола, О. Заливахи, М. Гориня та С. Караванського. Всі вони, так само як і М. Осадчий, В. Мороз, І. Масютко, Д. Івашенко, покійний поет Вас. Симоненко, а пізніше — Ліна Костенко та Іван Дзюба, що про них згадувалося в цій статті, належать до покоління "шестидесятників". Усі вони ще в школах, середніх і високих, вивчали теорію Маркса в тлумаченні Леніна. Палка й наївна молодь широко й відвертою душею прийняла догматичні викрутаси Леніна, який, як середньовічний монах Льюїоля, обіцяючи побудувати рай на землі, добивався лише одного — „абсолютно нічим не обмеженої влади“ для себе, не обмеженої ні законами логіки, ні етики. Вивчаючи спадщину Леніна, молоді студенти повірили словам конституції СРСР, що підступно "гарантувала" підданам ЦК Компартії усі свободи, що ними пишаються давні демократії Заходу. І треба було від теоретичних студій перейти до практичних вправ, щоб фахівець-слідчий КГБ у Мордовії компетентно пояснив зміст і мету ленінсько-сталінської конституції: "дак ето же для заграници!"

Такі відверті пояснення й послідовна політика носіїв "абсолютно нічим не обмеженої влади" як у СРСР, так і в країнах т. зв. "народних демократій", викликають у широких масах усіх країн, що перебувають під чоботом диктатури, тугу за лібералізацією життя. Не тільки широкі маси, а й керівні кола "народних демократій", що на собі пізнали прес

імперіялістичних апетитів московського Кремля, відчули ту тугу за свободою. Заворушення в Пруссії та Польщі, кривава хрущовська тризна 1956 року в Угорщині, а пізніше, 1968 року, інвазія на Чехо-Словаччину — це наслідки московської агресії з одного боку й приглушеної, а часом і відвертої опозиції мас, території яких були легкодумно віддані Сталінові в Ялті.

У нас на Україні в широких верствах людності спостерігаються часті повороти на батьківщину з Казахстану й інших земель молодих людей, що мусіли "добровільно" зголошуватись на цілинні землі або на індустріальні будови Забайкалля. Жертви ленінсько-брежньовської національної політики, випускники високих шкіл України, призначаються й мусять виїжджати на працю, якщо вони не мають протекції на партійній "горі", часто далеко поза рідним краєм, щоб дати місце на Україні молодим фахівцям з РСФСР (росіянам).

***

"Все йде, все минає..." Ми бачимо, що молоде покоління населення Чехо-Словаччини вже не хворіє на недугу москвофільства й прагне ліберальних реформ, свободи й незалежності від опіки "старшого брата" в Москві. Між кращою частиною рафінованої російської інтелігенції теж нуртує прагнення свободи. Часописи повідомили, що на Захід дісталася копія протесту проти агресії Москви в Чехо-Словаччині та звернення до чехо-словацького народу, підписане 88-ма радянськими письменниками. Правда, той протест перепачковано журналістові лорду Бетеллу з умовою тримати в тайні імена підписаних протестуючих. Отже, сила такого протесту й ефект від нього такий, як від дулі (фіги), згорнутої в кишені, і враження від того протесту не може дорівнювати до "відважного", за словами Вортінгтона, й відчайдушного, "що межує з безумством", шляхетного протесту української інтелігенції: В. Чорновола, братів Горинів, С. Караванського, В. Мороза або І. Дзюби та інших в'язнів Мордовії, що скалічили життя своє й своїх близьких (дружин, дітей) в ім'я свободи народу своєї Батьківщини.

Якби ті "шестидесятники" й цілком вийшли з рядів боротьби, навіть загинули, то зерна свободи, що вони своїми протестами посіяли в серцях і умах свого й наступного молодого покоління, зогріті вірою в правоту ідеалів гуманізму (людяности), проростуть і дадуть рясні плоди.

Кадри майбутньої вільної України в рядах тих зневірених утікачів із цілинних земель або в рядах утікачів-патріотів, що втікають з посад, на які їх вислано по закінченні університету чи інституту. Утікачів, що збираються працювати для добра України.

Свіже покоління молоді в діалектичному процесі боротьби з ленінсько-новосталінською диктатурою найде синтезу в гуманізмі демократичного правопорядку, якого українські маси прагнуть так само, як і їхні сусіди в т. зв. "народних демократіях".

ДО ПРЕЗИДИІ УКРАЇНСЬКОГО КОНГРЕСОВОГО КОМІТЕТУ В США

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

В щоденнику "Свобода" з 5 квітня 1968 року було надруковано звернення УККА, в якому закликалося Українські Церкви та все організоване українське громадянство "достойно відзначити 50-річчя роковин відновлення гетьманської влади в Україні". В тексті звернення подано й мотиви цього відзначення:

"Одним із етапів боротьби (за самостійне державне існування) був акт 29 квітня 1918 року, коли в Києві українські хлібороби та консервативні круги населення відновили історичну форму української держави — гетьманщину та проголосили Гетьманом Всієї України генерала Павла Скоропадського.

Цим актом засвідчено перед світом, що не тільки революційно-демократична, але також і консервативна частина українського населення взяла участь у будові суверенної української держави."

І далі:

"Відновлена Українська Гетьманська Держава виявила багато зусиль у всесторонній розбудові української державности і громадського життя, зберігаючи історичне право нації на самостійне існування."

Не буду полемізувати з авторами звернення, але в інтересі установлення правди, як свідок тих подій, подам дійсні факти.

На час державного перевороту, що стався 29 квітня 1918 року, Україна була самостійною державою в формі Української Народньої Республіки. На чолі її була вільно обрана українським народом Українська Центральна Рада та іменованій нею Уряд. Переведені були вільними голосами вибори до Українських Установчих Зборів — Конституанти Української Народньої Республіки. В той час молода українська держава була в стані війни з відвічним ворогом української незалежності — з Московщиною, що в новій формі — Советської Республіки наслала на Україну червону армію.

І от в цих умовах був переведений державний переворот.

Ініціаторами і організаторами перевороту були не "консервативні круги українського населення", а командування кайзерівських військових сил, що в той час перебували на Україні, щоб помагати Українській Народній Республіці проти російських большевиків. Приймали участь у підготовці перевороту єдино-неділимські російські генерали, що знайшли гостинність в Україні, російські і польські великі землевласники і дуже невелика частина українських землевласників і "хліборобів", що була невдоволена наміченою земельною реформою Центральної Ради.

Напередодні перевороту озброєні відділи німецького війська під час засідання Центральної Ради ввірвались до її будинку і фактично розігнали її, а 29 квітня генерал Скоропадський під німецькою військовою охороною проголосив себе гетьманом України.

Як гетьманська держава розбудовувала українську державність і громадське життя, ми бачили з таких фактів:

- 1) зліквідовані були українські військові формації, організовані Центральною Радою, і обеззброєні були Січові Стрільці;
- 2) переведені були арешти провідних діячів української революції і державного будівництва, в тому числі і С. В. Петлюра;

- 3) розігнаний був Всеукраїнський З'їзд українського селянства;
- 4) недопущений був З'їзд українського робітництва;
- 5) мобілізувались і формувались російські військові формування під проводом російських генералів-монархістів;
- 6) відмінені були закони і розпорядження Центральної Ради;
- 7) вислано на села "карні загони", які катували селян;
- 8) на адміністративні пости в центрі й губерніях та повітах призначалося переважно росіяни і русифікованих українців;
- 9) все більший вплив єдино-неділимських елементів відчувався в наказах і розпорядженнях влади і цілковито не мали впливу заходи Українського Національного Союзу та міністрів-українців, що були меншістю в уряді;
- 10) нарешті оголошення "грамоти" про скасування самостійності і з'єднання з "Великою Росією" та іменування єдино-неділимського кабінету Гербеля штовхнуло народні маси на всеукраїнське повстання, яке очолила Директорія УНР.

Місяць боротьби з російськими військами і німцями, які підтримували гетьмана і його режим, скінчився перемогою повстанців. Гетьман П. Скоропадський 14 грудня 1918 року підписав заяву про зречення. Була відновлена Українська Народня Республіка, скликаний Всеукраїнський Трудовий Конгрес. Західньо-Українська Народня Республіка приєдналась до Української Народньої Республіки і Директорія УНР при участі делегатів ЗОУНР проголосила 22 січня 1919 року універсал Соборности.

Покликуюсь при цьому також на свідоцтво директора Східноєвропейського Інституту ім. В. Липинського у Філадельфії, п. Євгена Зиблікевича, опубліковане в статті П. Граба в ч. 57 журналу "Вільна Україна" п. з. "Новий подвиг УККА". Коротко і безсторонньо подаю історичні факти того періоду нашої визвольної боротьби, які, думаю, відомі й авторам "звернення".

Є оповідання про те, що коли одному російському вельможі при доповіді було скромно зазначено, що факти говорять про щось інше, він роздратовано відповів: "Тим гірше для фактів". Може і автори "звернення" так відкажуть мені.

До переконань інших можна (а при умовах взаємності і треба) ставитись толерантно, і я цілком розумію, що серед українців можуть бути люди монархістичних переконань, люди, для яких романтика гетьманщини і її традицій є дорога, але не можна гльорифікувати подій, про які хотілось би забути, про які згадується з сумом, з болем серця.

Вважаю, що витягнення цих сумних сторінок нашої недавньої історії і необ'єктивне освітлення їх не спричинюється до збільшення і зміцнення і без того захитаного авторитету інституції, президія якої підписала це "звернення".

Пригадаю ще, що та сама "революційна демократія", реорганізуючи в році 1948 закон про Державний Центр УНР і стоячи на засадах консолідації всіх українських живих сил, відвела відповідне місце в Національній Раді і представникам гетьманського руху.

Іван ПАЛІВОДА

Голова Політичної Ради Організації УНР у США

І. ЛУЧИШИН

НЕЗАБУТНІЙ НАРОДНІЙ ДІЯЧ

У 20-РІЧЧЯ СМЕРТИ АРКАДІЯ ЖИВОТКА

Час скоро летить: не стямилися, як минає вже 20 років, коли 12 червня 1948 р. відійшов від нас у вічність визначний український громадсько-політичний діяч, учений — дослідник, педагог, журналіст і публіцист — АРКАДІЙ ЖИВОТКО. Поховано його в Ашафенбурзі, Німеччина.

З-поміж усього свого українського оточення промінював він передусім своєю характерністю, як живий приклад надзвичайно жертвенної, прямолінійної особистості, як гарячий український патріот, державник і соборник. Походив з далекої Вороніжчини. Вже за студентських часів зазнав зін царського тюремного переслідування. Покінчивши щойно університет, з вибухом революції 1917 р. став перед важким завданням будівництва української державности. Взявся за притягнення селянських мас Вороніжчини до освітніх, кооперативних і політичних організацій. За приєднання північних земель Вороніжчини до України прийшлося йому звести важку боротьбу з московськими імперіалістами. Аркадій Животко був активним членом-організатором Української Партії Соціалістів-Революціонерів, згодом членом Центрального Комітету цієї масової партії, членом Української Центральної Ради, а потім Українського Трудового Конгресу.

Коли його рідна Вороніжчина попала під владу московських большевицьких окупантів, Аркадій Животко переїхав на західньо-українські землі і там з великою посвятою продовжував свою громадсько-політичну й культурну діяльність. Працював він у Крем'янці на Волині в ділянці дошкільної і позашкільної освіти, а опісля переселився до Праги, в Чехо-Словаччині. Там поза партійно-політичною діяльністю взявся до наукової праці в рамках Українського Соціологічного Інституту, читав лекції в Українському Педагогічному Інституті в Празі, а пізніше став керівником Українського Історичного Кабінету при чеському міністерстві освіти.

В 1945 році мусів він покинути Чехію з огляду на комуністичну загрозу і переселився до табору втікачів в Ашафенбурзі, в Німеччині. Не зважаючи на своє підірване здоров'я, Аркадій Животко взявся з запалом до громадсько-культурної і наукової праці. Організував Курси Українознавства та став керівником Відділу Архіву УВАН. Дав цінні виклади з обсягу українознавства. З молодих літ до останку свого трудолюбивого життя він невсипущо працював у ділянці української журналістики та публіцистики. З історії української преси й публіцистики та бібліографії він залишив працю, що є великим науковим вкладом і джерелом пізнання цієї важливої галузі української політики й культури.

Ціле своє життя провів Аркадій Животко як аскет, у сфері вищих духових інтересів, ніколи не ганявся за наземними матеріальними добрими. Він був завжди вдоволенний, коли тільки не мусів голодувати. Недаром приятелі, що знали його з буденного життя, називали його "святим"!

МИХАЙЛО КУЧЕР

ЗМІНИ ЧИ ПРИСТОСУВАННЯ В ССРСР?

У цілому західньому світі була відома праця польського поета Чеслава Мілоша "Поневолений розум", у якій він намагався показати великий вплив діалектичного матеріалізму на думання польської советської інтелігенції. Був час, деь у п'ятидесятих роках нашого століття, коли силу і вплив діалектичного матеріалізму порівнювано з новою "вірою" або з атрактивною силою християнства в римській імперії. Небагато часу пройшло, як вийшла в світ відома праця Чеслава Мілоша, одначе у Східній Європі багато змінилося на некористь діалектичного матеріалізму і про нього вже згадує небагато людей.

Вплив діалектичного матеріалізму незвичайно зріс зараз по другій світовій війні. Тоді інтелектуали захопилися тією доктриною як агресивним поглядом на світ. Вважали, що при допомозі діалектичного матеріалізму можна змінити хід історії та хутко й успішно зробити економічно відсталі країни заможними і впливовими.

Пізніше атракційність марксизму-ленінізму значно зменшив Хрущов, викривши злочини Сталіна. До заникну популярности діалектичного матеріалізму у Східній Європі одначе найбільше спричинилися соціально-політичні чинники: внутрішні економічні та ідеологічні труднощі Советського Союзу, неспокій інтелектуалів, зріст червоного націоналізму в Румунії та Югославії і глибокий конфлікт поміж Москвою і Пекіном, який претендує на ідеологічне керівництво в комуністичному світі.

Розглядати советську офіційну філософію корисно разом з політикою, бо тільки тоді виявляються глибокі розбіжності поміж советською теорією і практикою.

Соціалістичний реалізм, який партія зробила обов'язковим в ССРСР та сателітних країнах, не що інше як офіційна естетика, вимагання партії дивитися на світ та оцінювати його тільки партійним мірилом. Письменник, маляр, режисер і актор — всі мають працювати тільки для інтересів диктатури.

Найбільшого удару і невдач зазнає советська філософія при конфронтації з дійсністю. Клясичні твердження марксизму-ленінізму зустрічають спротив, загрозу і непогодження насамперед з боку науки. Зокрема фізична концепція світу згідно з сучасною вільною наукою суперечить поглядам діалектичного матеріалізму. Вимога так званої "економічної" раціональности знаходить відгук у поглядах письменників та вчених. Тому советське партійне керівництво мусить впоратися, бо того вимагає життя, із нелегким завданням — як погодити науку та ідеологію із партійністю.

Марксизм-ленінізм в ССРСР ґрунтується на: 1) доктрині клясової боротьби, 2) концепції світового суспільства, яке пройшло п'ять історичних фаз, 3) тимчасового існування двох протилежних систем — капіталістичної і комуністичної, 4) переконання, що колективна власність та центральне економічне плянування — вищі суспільні форми, і 5) безперечна світова перемога комунізму.

Святкування 50-тилітнього ювілею існування ССРСР дозволяє знову поставити питання: яка є тепер справжня роля ідеології в ССРСР? чи справді вона нова "віра", чи це тільки раціональне керування цинічною верхівкою масами, а сама верхівка "віру" втратила? Під ідеологією тут

будемо розуміти систему переконань і функцій, які керують суспільством. Завдання ідеології полягає у конкретизуванні вартостей, у творенні нормативного судження з погляду, що є добре і моральне для суспільства та що бажане. У випадку советської ідеології — вона ще додатково намічає шляхи в майбутнє та дає означення майбутніх вартостей. Ще інакше кажучи, ідеологія — це "суспільний цемент".

Завдання ідеології полягає також у перетворенні сили в легітимність з метою уникнути перетворення суспільства в концентраційний габір. Або як ще свого часу писав Руссо: сильний (чи найсильніший) ніколи не є достатньо сильний для того, щоб панувати, поки не перетворить силу і послух в обов'язок. Можемо також сказати, що ідеологія — це система вартостей. Кожне суспільство має свою ідеологію, бо кожне суспільство — певний моральний порядок (чи система). І напевно кожне суспільство в своїй серцевині має якусь концепцію надприродного порядку, певні безособові сили, що надають значення життю.

Кожне людське суспільство має нормативний культурний порядок, який накладає на свого члена "теологічні" вимоги, джерело яких ніби поза людиною. Кожна нація має офіційне формулювання системи своїх вартостей, як французька Деклярація прав людини, конституція в США, а в Советському Союзі — програма комуністичної партії. Вартості суспільства рішають про те, що значить бути членом його. Вони надають змісту таким виразам як "я комуніст", "фашист", "католик" або навіть "учений".

Кожне суспільство потребує систему вартостей, якою виправдує своє існування і при допомозі яких боронить себе від агресії інших вартостей. Ідеологія також мобілізує вартості. Офіційна ідеологія ідентифікує ворогів та еретиків, мобілізує проти них почуття суспільства. Виходячи із сказаного, можна ствердити, що советська ідеологія — це "теологічний активізм", або свідомо система директив з метою змінити суспільство згідно з теоретичною доктриною. Таке суспільство, у даному випадку советське, має можливість хутких змін та свободу у виборі засобів, щоб такі зміни досягнути. Советська ідеологія має намір системою своїх вартостей охопити цілий світ. Однак кожна ідеологія для успішності її має знайти співзвучність із дійсністю. До такого стану в ССРСР ще дуже далеко. Там ідеологія часто суперечить дійсності, і тоді шукають порятунку в цитатах "клясиків марксизму".

В ССРСР суспільна еліта, якій партія не вірить, але яку потребує, збігом багатьох обставин, свідомо витворених партією, завжди при кожній нагоді мусить прилюдно виявляти свою відданість. Однак жодне суспільство, в тому числі й советське, не монолітне під ідеологічним оглядом. Найголовнішим завданням ідеології є затримати живую "серцевину" — кредо — з метою успішно витримати загрозу, тримати зв'язок з минувиною та реалістично ставитись до сучасності. В ССРСР справа з цього боку не виглядає для партії рожево. Ідеологія знайшлася під наступом ззовні і зсередини. Вона має або раціонально змінитися, або ставити чоло ерозії в наслідок відходу від неї якоїсь частини вчених та інтелектуальної еліти.

Багато у вільному світі написано на тему змін в ССРСР, а тому варто відповісти на головне питання, якого часто уникають: чи теперішній фермент в ССРСР звичайне пристосування режиму до вимог суспільства і чи це пристосування тільки тимчасове, тактичне, і партія при першій нагоді може його зліквідувати?

Діалектичний матеріалізм, як основа советської філософії, має дати задовольняючу відповідь на підставові питання. Але того не сталося, і советські філософи ось уже останніх десять років пробують наблизити погляди Маркса на матерію, простір і час до поглядів сучасної науки. З того становища советська філософія опинилася у стані оборони. До того, ще й досі остаточно не вирішено питання, чи марксизм — філософія чи наука.

Енгельс, наприклад, вважав, що коли вчені та історики у своїх працях застосують діалектику, філософія розчиниться у позитивному знанні. А в тридцятих роках ХХ століття советська академія наук, наприклад, призналась, що досі не погоджено знання (науку) з діалектичним матеріалізмом та що треба збільшувати науку, хоч Ленін ніколи виразно не визначив "класової" природи науки. В СРСР навіть заперечувано Айнштейнову теорію відносності. Тепер в СРСР діалектику Енгельса та "емпіро-критицизм" Леніна не розглядають дуже поважно, і советські філософи кажуть, що діалектичний матеріалізм признає все в залежності від вислідів, коли це потверджує знання. Престиж знання в СРСР дуже великий і там виникла думка, що філософи мають узгоджувати свої теорії із вченими, а не навпаки. В Польщі заперечення діалектики помічається ще яскравіше. Однак советські філософи не можуть погодитися з тим, щоб діалектичний матеріалізм трактувати як систему постулатів чи гіпотез, що готові зробити советські вчені.

Діалектичний матеріалізм втратив свою агресивність і не може конкурувати з протилежними системами. Слабкість советського історичного матеріалізму в советському режимі походить не так від загрози з минулого (або природи минулого), як з його власної концепції майбутнього. Наприклад, чи може історичний матеріалізм довести, що соціалізм і комунізм обов'язково є наступною стадією в суспільствах?

Ерозію советської комуністичної доктрини в майбутньому спричинять наступні моменти: 1) теорія індустріального суспільства, 2) дослідження самої большевицької історії, що почалося в 1956-57 роках і було дуже хутко припинено, бо постала небезпека виявлення правди про "неунікнимість" революції, і 3) поліцентризм у комуністичному світі, який зіпхнув Москву з п'єдесталу і командного становища, як приклад до наслідування.

Теорія індустріального суспільства заперечує твердження марксизму, що на зміну капіталізму має прийти соціалізм. Тепер вже цілковито ясно, що марксистська аналіза не відповідає розвиткові подій ХХ століття. Сучасне індустріальне суспільство характеризує нове відношення до природи і праці, що в свою чергу формує модерне суспільство. Саме поняття "власність" має часто тільки номінальне значення, бо фактично керівництво підприємства відіграє рішальну роль в організації продукції. Керівництво стає технічною функцією. Техніки і професіонали стають головним елементом у такому суспільстві, а соціальну рухливість вгору обумовлює тільки технічне вміння та освіта. Індустріальне суспільство переважно міське, з дуже малим сектором фермерів. В індустріальному суспільстві економіка не панує над політикою. Перевага політики над економікою характеризує марксистську теорію.

В СРСР теорію індустріального суспільства негайно охрестили буржуазною ідеологією. Гіршу шкоду завдали советській урядовій філософії однак не буржуазні вчені, але такі свої історики Назірін і Бурджа-

лов, які поставили під знак запиту теорію безумовної потреби і неунікності жовтневої революції та ідеологічно витриманої лінії большевиків. Таж не хто інший як 6-ий партійний з'їзд висловився тільки за негайною націоналізацією банків і синдикатів, але не тяжкої індустрії. А навіть сам Ленін свого часу сказав, що соціалізм не що інше як державний капіталізм, обернений на добробут цілого народу. Це в свою чергу викликає питання, чи жовтнева революція була справжня марксистська, чи це був державний переворот? І яке взаємовідношення між соціалізмом та індустріалізацією та чи можна назвати нерозвинену економічно країну соціалістичною тільки тому, що вона знаціоналізувала індустрію з метою примітивної акумуляції капіталу? Зрештою, загроза советській марксистській доктрині йде не так з боку науки, як з боку практичного розвитку взаємовідносин між комуністичними країнами. Після смерті Сталіна Москва вже не може повністю контролювати сателітні країни. А незабаром так звані праві соціалісти почали казати, що кожна країна і кожна доба мають свій власний марксизм. Югославські, румунські та італійські комуністи, роблячи наголос на національних різницях поодиноких країн, власне загрозили советську доктрину.

З марксистського пункту погляду трудно пояснити глибокі розбіжності між ССРСР і Китаєм, між ССРСР і Югославією й Румунією в Європі. Марксизм здається не передбачив конфліктів національних інтересів між режимами того самого характеру.

Колись Троцький сказав, що в капіталістичній системі кожен думає про себе і ніхто не думає про всіх. Щоб уникнути закиду пропаганди, не згадуємо тут, як "про всіх" думають в ССРСР. Поминаючи постійну катастрофу сільського господарства в ССРСР, в індустрії догму відсувають на задній план і застосовують економічну раціональність буржуазного характеру. Советське керівництво, відчуваючи катастрофу в індустрії, мусило непрямо визнати помилковість марксистської економічної теорії. Воно зробило нелегкий вибір між ідеологією та економічною раціональністю. 1960 року в ССРСР почалася дискусія на тему природи майбутнього комуністичного суспільства, під час якої навіть був зроблений натяк на можливість зникну держави. Таким натякам повірити трудно, бо вже в минулому комуністи казали про зникнення родини, яка тепер обернулася в підмурівок суспільства. Натяк на зник держави за панування Хрушова був зроблений тому, що партія розуміла неможливість керувати суспільством тільки шляхом терору. У майбутності юридична легальність має заступити адміністративні заходи сучасності, і права людини не будуть zagrożені.

Нема сумніву, що дискусія над природою майбутнього комуністичного суспільства має на меті зміцнити марксистсько-ленінську доктрину та об'єднати навколо неї суспільство. Партія обіцяє більше матеріальних дібр, більше суспільної опіки, менше примусу та легальність. Коли ті обіцянки не здійсняться, ідеологія опиниться у великій небезпеці.

У випадку, коли ідеологія міняється, це не обов'язково означає зник віри в неї, або втрату можливості тримати людей при ідеології або навіть слабкість інтелектуальних можливостей протистояти загрозі з ворожого боку. Історія великих релігій — католицизму, православ'я, ісламу і буддизму вказує на можливість пристосування, реорганізації з метою уникнути загрози з боку інтелектуальних течій свого часу. Щоправда, тут треба пам'ятати, як у минулому у випадку пристосування велику

ролю відігравали могутні економічні та соціальні системи. Вони всіма доступними їм засобами давали їм підтримку.

Деякі польські дослідники ССРСР, наприклад, твердять, що теперішні зміни советської доктрини не обов'язково означають заник віри в неї або відхід від неї еліти. Це звичайний процес акомодациї кожної центральної доктрини.

Комуністичні країни мають впоратися з дилемою, в якій кожен марксист-ленінець має признати, що знання, мистецтво, мораль і т. д. має погоджуватися з абсолютним стандартом тоталітарної держави, одночасно зустрічаючи зміни в дійсності і в духовому житті. Режим хоче зустріти таку загрозу зміною тактики. Режим спрощує доктрину, щоб вона була доступна пересічному громадянину. Доктрина має "спекулятивну надбудову", яку має визнати кожен, але її (надбудову) можна пояснювати по-різному. І, врешті, є границя поміж ідеологією та чистим знанням. Цими моментами советський режим намагається погодити різні частини советського суспільства.

Не можна сподіватися перегляду "основ віри". Ціла генерація відданих марксистів-леніців досить сильна, щоб запобігти наглому розривові з минулим. Зміни будуть дуже повільні. Доктрина в ССРСР обіймає всі аспекти інтелектуальної діяльності, тому діалектичний матеріалізм, — без огляду на свою інтелектуальну примітивність, — може протистояти західнім течіям. Ці думки, хоч вони претендують на об'єктивність, одночасно мають і свою слабу сторону, бо не вказують на те, як режим впорається з труднощами, які виникають в наслідок "пристосування" доктрини.

Треба звернути увагу на кількість чинників, інтелектуальних і суспільних, які ставлять марксизм-ленінізм в оборонне становище: 1) суперечності, що проявляються в логіці доктрини, зокрема в діалектиці природи, 2) неспівзвучність доктринальної будови з комплексом диференціації советського суспільства, зокрема в ділянці марксистської економічної теорії та щодо "законів соціалістичного розвитку" в різних країнах, 3) вплив західніх ідей і думання завдяки контактів вчених та при допомозі літератури, 4) напади Хрущова на Сталіна у промові з 1956 року, завдяки якій "стіна віри" почала кришитися. Промова посіяла в душах людей недовір'я до керівництва Сталіна і також недовір'я до теперішніх володарів.

Головну роль у переформуванні советської ідеології відіграє знання. Нові погляди заперечують непомильність старої ортодоксії. Інтелектуали, зокрема письменники, незадоволені, тому що стара доктрина виключає негативне ставлення до себе, а "історичний глузд" не може задовільно вяснити екзистенціальні питання значення смерті, страждання і страху як "ультимативні" моменти життя. У Советському Союзі знання шанують, але відношення до нього міняється. За часів Сталіна знання розглядали як частину суспільної надбудови. Вже в 60-их роках під знанням розуміли "продуктивні сили" та "необхідні чинники" для зміни продукуючих сил. Культ особи Сталіна завдав знанню смертельних ран, бо тоді думка однієї особи, до того абсурдно некомпетентної, вважалася незаперечною мудрістю і найвищою правдою.

Свідомість того, що в советській науці застосовується теологічний метод, не нова. Відгомін такого погляду знаходимо в офіційній Історії Великої Патріотичної Війни Советського Союзу, де автор стверджує, що культ особи завдав смертельну шкоду військовим дослідям, бо тоді

кожен дослідник був примушений узгоджувати свої ідеї з поглядом однієї особи, до того ж нефахівця даної ділянки, а дійсність пристосовувати до заздалегідь готових формул і цитат.

Ще в гіршому становищі знайшовся редактор "Фізичного журналу", якого примушено визнати, що застосування діалектичного матеріалізму привело до успішних дослідів над фузією газів. Можливо, як звичайне явище, це пройшло б непоміченим в СРСР, але редактор хутко дістав запит від німецької академії наук, як власне діалектичний матеріалізм допоміг зробити подібне відкриття. Німці навіть пішли так далеко, що обіцяли заплатити подорож до Німеччини двом советським ученим, які навчили б їх застосування діалектичного матеріалізму в ділянці фізики. Та, на жаль, москалі не приїхали.

Такий неприємний випадок привів до того, що вже при кінці 30-их років до наукових видань перестали додавати вступ з текстами діалектичного матеріалізму. Тепер завдання доказу примату діамату над знанням припало на долю партійних філософів. А тоді чи справді в СРСР приходить кінець ідеології?

Досі цього не можна сказати певно. Очевидно з бігом часу багато змінилося і практика та життя не збігаються з ідеологією. Наприклад, перед революцією большевики обіцяли соціальну та економічну рівність і такої не досягнули. Робітництво відділене муром від директорів підприємств. Армія мала зникнути, а на її місце мала прийти народня міліція. Того також не сталося. Армія організована на зразок царської з ознаками рангів і пошаною для них. У школах припинено прогресивне навчання. Постала кляса червоної буржуазії із соціальними та економічними привілеями. Питання тут треба поляризувати: чи советська доктрина "об'єднуюча ідеологія", чи вона тільки раціоналізація після фактів, щобто слідує за поправками, які вносить життя. Ідеологічна база в Сов. Союзі залишається незмінною. Партія, як носій ідеології, не відмовилася від "історичної місії" і партія залишається "вибраним знаряддям" ідеології. Партія продовжує вимагати від суспільства повного довір'я до себе. Партія також вимагає від суспільства, щоб воно залишило тільки їй вирішення суперечностей.

Тому основою ідеології є навіть не формальна доктрина, але ідея партійности. Тільки цим шляхом партія може раціоналізувати доктрину. Партія мобілізує суспільство (на практиці грабує його економічно й духово) для сповнення "історичної місії". Часто така мобілізація вживається проти вигаданих зовнішніх та внутрішніх ворогів з метою затушувати помилки партії. Тут однак треба зазначити, що з бігом часу змінилося саме поняття "історичної місії". Атомова зброя спричинилася до зменшення агресивности ідеології та витворила ідею співіснування. Але й тут необхідне спростовання — не так змінилася сама агресивність, як її характер. Партія вирішила, що може витримати загрозу малих воєн, але не тотальну атомову війну. Партія продовжує на світову скалю вживати пресії — дипломатичної, політичної, економічної та підривних шпигунських дій. До зміни насичености агресивности советської ідеології спричинився також московсько-китайський конфлікт. "Історична місія" змінила помешкання та вибралася до Пекіну. Для Москви залишився "історичний процес" — віра в обов'язковий прихід комунізму.

До революції Росією володіла і керувала держава. Суспільство було слабе, економічно та політично неорганізоване. Сталінська Росія дала приклад механічної солідарности. З бігом часу механічну солідарність

часів Сталіна треба було замінити органічною солідарністю, що виявилося трудним чи навіть неможливим. Інтелектуали почали заперечувати потребу єдиного керівництва з центру і вимагати певної автономії. Легітимність комуністичного керівництва полягає в тому, що тільки партія знає правду та історичний напрямок. Можна сумніватися, чи партія або її ролі зникнуть просто тому, що суспільство не має іншого механізму.

Не зникне також ідеологія в розумінні формування переконань. Можна натомість сподіватися, що зменшиться її динамізм як ультимативної зброї проти внутрішніх та зовнішніх ворогів. Дальших змін можна очікувати тоді, коли ідеологія перестане лякати і карати неслухняних таборами смерті, що маємо і тепер, а буде примушена переконувати.

При кінці XIX століття в Німеччині було поставлено питання — чи марксизм був останнім відкриттям людини. Відповідь була негативна. Марксизм має минуле і сучасне, але не має майбутнього. Розумна діалектика може тимчасово вплинути на розум людини, але її вплив не довгий. Коли суспільне знання було в пелюшках, марксизм мав великий вплив. Той вплив буде зменшуватися дуже повільно. Марксизм також не перемаже соціалізму — ані практичного, ані теоретичного. Мислителі кінця XIX століття не передбачили марксистського комунізму, але і тут треба розрізнити економічний марксизм від революційного руху.

Деякі маленькі фіюрери і диктатори в молодих нерозвинених країнах гордо називають себе марксистами. Вони не читали жодного твору Маркса, не читали навіть комуністичного Маніфесту. Коли б ті люди прочитали Маніфест, вони були б неприємно здивовані тим, як його автор високо оцінив силу капіталізму та буржуазії. У заключенні можна сказати, що економічний марксизм втратить вплив і не має майбутнього, одначе це не означає кінця соціалізму.

Партія ледве чи піде на погодження ідеології з партійністю, вбачаючи в тому поважну небезпеку для себе. Українські советські інтелектуали вимагають не чого іншого, як такого погодження, при чому партійність має відступити, а перше місце віддати ідеології. Партія сказала виразне "ні", зарахувавши советських українських інтелектуалів до ворогів народу.

Партія вже погодилася на "економічну раціональність", бо альтернатива була тільки одна — економічна руїна Советського Союзу. Але партія в "ідеологічній раціональності" бачить кінець свого авторитету і кінець панування над поневоленими народами, а в першу чергу звільнення України від диктату Москви.

Партія звернула пильну увагу на студентські заворушення у вільному світі, але московська "ідеологічна нерациональність" спричинилася до помилкової інтерпретації їх.

Московська комуністична партія, хоч озброєна атомовою зброєю, почуває себе досить непевно на порозі XXI століття. На один з доказів такої непевності хочемо тут вказати. Як відомо, ЮНЕСКО знаходиться під великим впливом Москви, одначе і там не все діється згідно з її бажанням. І дивно виглядає, як Москву затурбував один-єдиний відчит, прочитаний у тій організації з приводу 150-ліття з дня народження Маркса. Відчит був на тему: "Ревізія марксистської концепції революції". Що ж так налякало Москву? Налякала її незаперечна дійсність на вільному Заході, яка не погоджується з московською партійністю. Зокрема автор доповіді зазначив, що "працююча кляса в капіталістичному світі

(системі) відмовляється грати революційну роль, яку для неї призначив Карл Маркс. Силу капіталізму можуть знищити тільки "зовнішні" сили з-поза системи — кольорові народи третього світу, в тому негри США, і молоді люди, які ще не увійшли до "естаблішменту" (цебто нормальної капіталістичної системи західного світу)."

Москва перелякалася відваги доповідача. Доповідь була прочитана у Франції, де в той час відбувалися студентські заворушення, які Москва (за "Правдою") схарактеризувала як "жорстоку клясову боротьбу працюючих". Інакше кажучи, студент, який нічого не продукує і не отримує заробітної платні, попав у "працюючі". Більшість французьких студентів походить із заможної середньої кляси. Тільки вісім відсотків французьких студентів походить з робітництва.

Правда, де-не-де французькі студенти вивішували червоні прапори, загально бунт ішов під чорними прапорами анархізму. У студентських заворушеннях на Заході Москва хоче бачити "клясову боротьбу", а доповідач ЮНЕСКО знайшов "конфлікт поколінь", бо "вони молоді і відкидають суспільство старих". І ще — "загально молоді люди мусять поборювати покоління старих". Доповідач далі сказав, що необхідно боротися не тільки проти капіталізму, але й проти "індустріяльного суспільства". І тут доходимо до того, що занепокоїло Москву — "загальна опозиція може складатися тільки з радикальної і гльобальної негації всіх елементів у суспільстві, включаючи й комуністичні партії" (підкреслення моє — М. К.).

Соціалістичні країни стають індустріяльними і тому вже мало чим відрізняються від капіталістичних, у наслідок чого втрачають "визвольні аспірації". Доповідач Об'єднаних Націй не бачить потреби організованого спротиву "суспільству старих". Бунтівники не потребують координації та організації. Революції завжди починала жменька. Інакше кажучи: студенти-бунтівники не потребують також керівництва комуністичної партії, що власне і мало місце у Франції, де французька комуністична партія виявила зовсім не революційне поступовання.

Москві мало того що незрозуміла відмова від керівництва комуністичною партією, — в такій відмові вона бачить вплив Мао з його наказом — "вогонь по головних кватирах комуністичної партії". З московського пункту погляду це навіть логічно, бо кожен, хто не підпорядковується Москві, кожен неслухняний комуніст є всередині маоїст.

Нові ідеї на Заході, що йдуть під чорним прапором анархізму, "кидають тінь сумніву на основне завдання працюючої кляси в боротьбі за поступ, демократію і соціалізм". Інакше кажучи, коли основні революційні сили будуть (чи є) виключені з революційного процесу, революція неможлива.

Погляди доповідача Об'єднаних Націй знаходять зрозуміння у Франції, Німеччині та Італії, де всі протести підводять під загальний знаменник бунту проти індустріяльного суспільства — однаково капіталістичного чи соціалістичного. В Сорбоні під час студентських заворушень була вивішена відозва: "Революція, яка почалася, заперечує не тільки капіталістичне суспільство, а індустріяльну цивілізацію в цілому. Суспільство споживачів має загинути наглою смертю. Ми хочемо новий оригінальний світ. Ми заперечуємо світ (систему), в якому людина вже не може померти з голоду, але загине від нудоти".

У намірі відкомунізування марксизму Москва бачить пряму загрозу для себе та неможливість виконати "історичну місію". Намір відкомунізування марксизму розіб'є поступові сили і нацькує їх проти самих себе. Москва пропонує і вже навіть дає своїм мурашкам-громадянам шматок хліба — вони вже не вмирають з голоду, але продовжують вмирати від браку духової поживи. Советсько-московське індустріяльне суспільство — не щось інше, як те, проти чого бунтуються студенти на Заході. Завтра те саме чекає ССРСР.

До історії українського соціалістичного руху

Володимир Левинський

МОЇ СПОМИНИ ПРО В. І. ЛЕНІНА

Швайцарія 1914 — 1919

До писання споминів про В. І. Леніна, з яким мені довелось особисто зазнайомитись, заохочували мене з різних боків вже віддавна. Ці спомини мають все таки громадський інтерес, і я був теж переконаний, що варто дещо з них зафіксувати. Коли ж я не важився писати їх і все зволікав, то здебільшого тому, що, на мою думку, кожному, хто пише свої спомини, доводиться так чи інакше згадувати і про власну особу. І саме цього мені якнайменше хотілось. Однак така довга проволока з писанням цих споминів вийшла на їх шкоду. Написав їх у якнайгірших умовах і до того, коли моя пам'ять наслідком воєнних і післявоєнних важких переживань та поганого харчування надзвичайно ослабилась, що не могло вийти на користь цих споминів.

Зазнайомився я особисто з В. І. Леніном в часі мого побуту в Швайцарії (1914 — 1919). Я мав із ним усього дві зустрічі, одну в Берні шв., а другу в Льозанні. І про ці зустрічі слід би здебільшого згадати. Однак, думаю, для читача буде теж цікаво знати, як прийшло до них. Тим то доводиться попередити спомини про ці зустрічі ще споминами, так сказати б, посереднього характеру.

Ленін відігравав у російському соціалістичному русі взагалі дуже видатну роль, а від часу розколу партії російських с. д. на конгресі в Лондоні (1903) на фракції меншевиків і большевиків був загально признаним провідником останньої. Ми, галицько-українські с. д., не мали з ним безпосередніх зносин і не були під його впливом. Інакше було з придніпрянськими українськими соціалістами, що ділились тоді на українських соціал-демократів і „спілчан“. Українські с. д. творили самостійну партію, натомість т. зв. Спілка входила в склад партії російських с. д. Гарячі суперечки, що відбувались тоді між російськими меншевиками і большевиками, не мали більшого впливу на придніпрянських українських с. д. Натомість вплив їх на „спілчан“ був

чималий. Безпосередньо під впливом російських большевиків був Басок-Меленевський, який стояв до Леніна дуже близько і жертвував на його видання значні гроші. Другий же видатний спілчанин Тучапський (Тарновський) був меншевиком.

Уперше довелось нам ургувати Леніна в 1908 р. в справі ідейного скандалу, що трапився тоді у Львові. В цьому році приїхав до Львова російський с. д. Лебедев-Грамати-ков разом із своєю жінкою, запрошений приятелями відомого москвофільського діяча Дудикевича на посаду фактичного редактора москвофільської газети лівого напрямку „Новая Жизнь“. Це був просто україножер, і тільки як такий він міг зійтись із галицькими москвофілами. В цілому ряді своїх антиукраїнських статей, в яких обгрунтовував соціалізм серед молодших галицьких москвофілів у „Новій Жизні“, він не скривав своєї ненависти до українства. Розуміється, мені як редакторові „Землі і Волі“, центрального органу галицько-українських с. д., довелось дуже гостро виступити проти Лебедева-Граматикова. Виступаючи проти нього, я писав, що маємо до діла з російським чорносотенцем, а не з російським с. д. Подібно писав про нього Микола Ганкевич у львівському соціалістичному „Глос“-і. Справа з Лебедевим-Граматикивим була для нас дуже неприємною, і ми віднеслися до Леніна, як до провідника російських с. д., із запитом, хто це він такий? Але як же ми здивувались, коли одержали від нього відповідь, що Лебедев-Граматиков є членом Р.С.Д.Р.П. і що в своїй відповіді Ленін ні одним словом не спромігся на кваліфікацію його антиукраїнських виступів у „Новій Жизні“. Мало того. Лебедев-Граматиков далі писав у цій москвофільській газеті, а проти його статей російська нелегальна преса не зареагувала ні одним словом. Це говорило багато.

Зчерги мушу згадати про становище Леніна до київського „Дзвону“, легального місячника УСДРП, якого я був редактором з 4-ої книжки. Перші книжки місячника редагував Дмитро Антонович. Але його редагування не задовольняло видавця його Льва Юркевича та В. Винниченка, що жили тоді в Парижі. (З виходом журналу я жив у Відні, куди приїхав, щоб готуватися до докторату. Я поробив усі заходи, щоб записатися на Віденський університет, коли раптом одержав телеграму з Парижу від Юркевича і Винниченка з пропозицією обняти редакцію „Дзвону“ та їхати негайно до Києва, бо інакше журнал буде застановлений. Для мене як українського соціаліста, який добре здавав собі справу, яке значення мав український соціалістичний місячник у Києві для українського культурного руху взагалі, а соціалістичного зокрема, — не було вибору. Я кинув справу зі своїм докторатом і виїхав до Києва.)

До „Дзвону“ заангажував Юркевич також цілий ряд російських с. д., що жили тоді в Парижі, як: Луначарського, Богданова, Алексинського, Маслова та інших. Робив він заходи, щоб притягнути до співробітництва в ньому й Леніна, який тоді жив із Зінов'євим у Кракові, щоб звідси ближче стояти до Росії і керувати партійним рухом. Однак заходи Юркевича не мали успіху. Ленін не дався намовити до співробітництва в журналі. Хоч „Дзвін“ як український легальний марксистський місячник не мав ніякого фракційного характеру, Ленін дивився на нього як на меншевістський орган. До того ж і національне питання, як його розв'язувала УСДРП і якому вираз давав „Дзвін“, не могло його задовольняти. Мало того. Він одверто став його побоювати. Привід до цього дала одна стаття Юркевича по національному питанню та передмова його до моєї книги „Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині“ (1914), що вийшла відбиткою із статей моїх, друкованих у „Дзвоні“.

У своїй книзі я змалював цілу драму, яку довелося перейти українському робітничому рухові в Галичині від перших його початків аж до розколу УСДРП, маючи на увазі становище польських соціалістів до нього. У своїй передмові до моєї книги підкреслював Юркевич цей драматичний момент українського робітничого руху в Галичині та, стоячи на ґрунті національних організацій пролетаріату, як загальнопризнаної форми робітничих с. д. організацій в Австрії, радив використати придніпрянським с. д. наш досвід. Це до живого зачепило й обурило Леніна. Цьому дав він свій вираз у статті, поміщеній в легальному большевицькому місячнику „Просвещение“, що виходив у Петербурзі, в якій дуже гостро накинувся на Юркевича, називаючи його „мальчиком без штанов“.

***

Переїду тепер до другої частини споминів, коли довелося мені безпосередньо зустрінутись із Леніном.

Того дня (4.VIII.1914), коли Австрія виповіла війну Сербії, а наслідком цього спалахнула перша світова війна, я переїхав Збруч в дорозі з Києва до Львова, де мав зустрінутись з Юркевичем, щоб з ним обговорити справи „Дзвону“ та видання легального робітничого тижневика в Києві, на який українські робітники почали вже складати гроші. Війна перекреслила всі наші пляни й рахунки. У Львові перебував я кілька днів, звідки для порятунку свого здоров'я (легенів) виїхав я разом із Юркевичем в Закопане. Тут застали ми Зінов'єва, найближчого співробітника Леніна, що перебував тоді в недалекому Пороніні, куди він виїхав на літній відпочинок з Кракова і де його, як спалахнула війна,

арештували, але негайно на інтервенцію польського соціалістичного посла до парламенту Дашинського випустили на волю.

З Зінов'євим ми стрічалися майже кожного дня та вели дискусії на злободенні теми. Особливо ж обурювало нас становище німецьких соціал-демократів (Газе і тов.) в справі війни. Зінов'єв зробив на мене корисне враження. Думаю, що таке ж враження зробив і я на нього, як він у цьому признався Юркевичеві, так що ми оба майже заприятинились.

Проте дні нашого побуту в Закопаному були пораховані. Особливо було воно небезпечне для мене, що саме приїхав із Києва. Треба було чимскоріше кидати його. Ленін і Зінов'єв рішилися їхати через Відень до Швейцарії. Я з Юркевичем — до Відня.

Пригадую собі, одного дня вибралися ми в трійку до Нового Таргу, щоб у ньому дістати у місцевого старости Бобжинського, брата відомого польського історика, дозвіл на виїзд. Цього сатрапа знав я ще з Дрогобича, коли був гімназистом, де він теж був довший час старостою. Зінов'єв мав до нього поручене письмо від Леніна, писане по-німецьки, яке дав він мені перечитати і в якому Ленін титулував сатрапа „ексцеленцією“. Дозвіл на виїзд ми всі одержали. Зінов'єв виїхав перший. Перед ним Ленін. Я з Юркевичем — в кілька днів опісля. В саму пору. Бо на другий день після нашого виїзду місцевий комісар, як нас інформував один знайомий, що приїхав із Закопаного до Відня, велів нас арештувати.

У Відні були ми конфіновані. Пригадую собі, жили ми (я з Юркевичем) у пансіоні „Патрія“ в IX окрузі. Юркевич щотижня мусів зголошуватись у поліції, а за мною все пізно вночі, звичайно по 12-ій, і вранці приходив поліційний агент довідуватися, чи я дома. Серед української еміграції застали ми такий стан: більшість під проводом Баска-Меленевського, Скорописа і Жука Андрія гуртувалась у Союзі Визволення України, з якого з особистих причин виступив Донцов. Микола Залізняка творив окрему групу, яка працювала під фірмою Партії Українських Соціалістів-революціонерів. В обох цих групах працювали здебільшого галичани, особливо ж в СВУ. Проводили вони свою діяльність на гроші австрійського уряду. Зав'язувалася ще й третя група В. Степанківського й Миколи Цеглинського, що працював з доручення Залізняка в Букарешті. Він увійшов у контакт з німецьким представником Розеліусом. З цього нічого не вийшло. Цеглинський мусів виїхати з Відня до Швейцарії, а Степанківський вештався довкола барона Василька, головного протектора М. Залізняка.

Я з Юркевичем зайняли супроти цих груп негативне

становище. Коли з відповідною заявою пішли ми до редакції „Арбайтер Цайтунг“ з проською помістити її, шеф-редактор її Австерліц, що провадив у газеті опортуністичний напрям, не захотів заяви помістити, відгрозуючись мені, що мене після евентуального надрукування її негайно заарештують.

Саме це наше становище супроти віденських груп зблизило нас до Рязанова, який перебував тоді у Відні. Але не довго довелось ждати, щоб переконатись, що в симпатіях своїх до нас Рязанов керувався не інтернаціоналізмом, як цього можна було сподіватись, а просто російським патріотизмом. Коли одного разу він запросив нас до себе, він не скривав свого задоволення, що царські війська зайняли Галичину. В часі розмови на цю тему він попросив мене до стінної мапи і з нетаєною радістю, демонструючи пальцями по ній, проговорився: „Да, товарищі, завтра-послезавтра Радко Дімітрієв вазьмієт Краков!“

Не почувачи себе у Відні безпечним, я з Юркевичем рішили чимскорше покинути його та їхати до Швайцарії. Я виїхав перший і мав ждати на Юркевича в Цюріху. Виїжджаючи, передав мені Рязанов всякі листи, між іншим до Троцького, щоб доручити йому, та від Віктора Адлера до провідника англійських незалежних соціалістів, щоб йому послати рекомендованою поштою.

В Цюріху зазнайомився я з провідниками російських меншевиків — Мартовим і Аксельродом. У розмовах зі мною про українську справу Мартов був дуже здержаний і не хотів виявляти свого ставлення до неї. Малося враження, що він ставився до неї більш негативно, хоч не мав відваги про це одверто мені заявити. Натомість Аксельрод ставився до неї дуже прихильно та радів зростові і розвиткові українства, яке за його часів, казав, „зводилось просто до праці над українським словарем“. Він згадував добрим словом про Драгоманова, з яким певний час співпрацював.

Відвідав я теж свого старого знайомого зі Львова Фелікса Кона, польського пепесівця, який приїхав до Цюріху, полівішав та йшов разом із російськими с. д.

Переглядаючи російський ж. „Социалдемократ“, орган ЦК РСДРП, що його редагував Ленін, я помітив, що в ньому ні словом не згадувалось про зайняття царськими військами Галичини та про знищення московськими окупантами в ній усієї української культури. Це мене обурило. Я написав із приводу цього листівку до Зінов'єва з запитом, де шукати причини цього. У відповідь на неї помістив Ленін у 35 числі „Социалдемократа“ (12.XII.1914) статтю п. з. „О национальной гордости великороссов“. Вважаю відповідним навести з неї найважливіші місця:

„Нам, представникам великодержавної нації, не годи-

лося б забувати про величезне значення національного питання, особливо в такій країні, яку справедливо називають „тюрмою народів“... Ми сповнені почуття національної гордості, і саме тому ми особливо ненавидимо своє рабське минуле (коли поміщики-дворяни вели на війну мужиків, щоб душити свободу Угорщини, Польщі, Персії, Китаю), і своє рабське теперішнє, коли ті ж поміщики, з допомогою капіталістів, ведуть нас на війну, щоб душити Польщу і Україну, щоб посилити зграю Романових, Бобринських, Пурішкевичів, яка ганьбить нашу великоруську національну гідність... Не може бути вільним народ, який пригноблює чужі народи... Ми кажемо: не можна в ХХ столітті в Європі „захищати вітчизну“ інакше, як борючись усіма революційними засобами проти монархії, поміщиків і капіталістів своєї вітчизни, тобто найгірших ворогів нашої батьківщини; не можна великоросам „захищати вітчизну“ інакше, ніж бажаючи поразки в усякій війні царизмові...“

Ми привітали цю статтю в нашому письмі до редакції „Социалдемократа“, поміщеному разом із нашою статтею „Украина и война“ в 38 ч. органу ЦК РСДРП, розуміється, не погоджуючись з висновками автора в користь великоруського централізму. З часів появи „Великоросса“ і мужнього виступу Бакуніна в оборону поневолених народів Росії — це перший смілий голос великоруського соціал-демократа проти принципу неділимості Росії як держави великоросів (москалів). Однак слід зауважити, що ця стаття Леніна викликала не тільки незадоволення, а навіть обурення в таборі великоруських соціалістів всяких напрямків, але навіть і серед самих большевиків, яким трудно було визволитися від традицій великоруської державності панівної нації, від московського націоналізму і шовінізму.

„Що? Він хоче ділити Росію?!“ — чулося з усіх боків соціалістичної російської еміграції на адресу Леніна.

З протестом проти статті виступив Рязанов. Як говорив мені Зінов'єв, надіслав він із Відня до редакції „Социалдемократа“ свою статтю, написану в російському патріотичному дусі, що була звернена проти статті Леніна. Однак Ленін не захотів помістити її в „Социалдемократі“.

До мого привітального письма, яке я послав до редакції „Социалдемократа“ разом з моєю статтею „Украина и война“ (за підписом „Українській соціалдемократ“), що їх Ленін помістив повністю, він додав більшу редакційну замітку. Дуже шкодую, що не маю 38 ч. „Социалдемократа“, де була поміщена замітка, щоб навести її тут повністю. Скажу тільки, що Ленін, називаючи мене „видним представником ідейного напрямку „Дзвону“, з яким йому довелось, як він зазначував, різко полемізувати, підкреслював, що різниці, які ділили нас, залишаються й надалі, і що він не

погоджується з моїми поглядами на національне питання, висловленими щойно в моєму письмі з приводу статті Леніна „О национальной гордости великороссов“. Проте, містячи мою статтю і моє письмо, редакція із вдовolenням констатує, що в теперішній момент я виявив свою „близкість“ саме до напрямку „Социалдемократа“.

Незабаром приїхав до Цюріху Юркевич. Ми побули разом ледве кілька днів. Відтак він поїхав до Женеві, а я в Давос, щоб лікувати свої легені. В Давос перебув я кілька місяців і з кінцем березня 1915 р. виїхав до Женеві. По дорозі на запросини Зінов'єва відвідав я в Берні Леніна.

Зінов'єв вийшов зустрічати мене на двірець та повів до вождя російських большевиків. Не пригадую собі вулиці, при якій він мешкав. Проте жив він дуже бідно, займаючи разом із своєю жінкою Крупською невелику кімнату й кухню. Застав я Леніна в кімнаті, де, крім нього й жінки, було ще кілька мені цілком невідомих осіб, мабуть членів ЦК партії або дуже близьких до Леніна людей.

Ми привітались. Ніхто не подавав, за звичаєм революціонерів, свого прізвища. Ленін почав ходити по кімнаті і розпочав розмову, до якої мовчки прислухались присутні, просто з мосту:

— Что, Вы хотите делить рабочих?

Я зрозумів запитання і відповів йому, що національні організації пролетаріату — признана партією форма організації робітництва в Австрії і що вона в державі національностей має чималі успіхи. Розуміється, моя відповідь не задовольнила Леніна. Він був іншої думки і перечив мені. Щоб не загострювати дискусії, я зауважив, що покищо ми, українські соціал-демократи в Росії, ще слабкі, щоб організуватись національно, сподіваємось дійти до сили, як цьому вчить приклад робітничого руху в Австрії, і вкінці, що можливо по яких 10 роках, коли переконаємось, що національна форма організації нашого робітничого руху в Росії не веде до бажаної мети, — змінимо свою думку і підемо за вашим прикладом.

Після цього я перевів розмову на тему, яка була для Леніна, як це я завважив, несподіваною і неприємною. „А що з Граматиковим?“, спитав я.

По хвилині мовчанки Ленін відповів: „Да, він був уже давно в нас, взяв гроші і з того часу не маємо про нього ніяких відомостей“.

Було видно, що Ленін не хотів більше на ту тему говорити. Я не накидався і ще запитав: „А що скажете про мою книжку „Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині“, яку я послав Вам до Кракова і яку Ви певно читали?“

— Очень вредная книга! — була відповідь.

Мені прийшло на думку, що такої самої думки про мою книжку були й польські соціялісти. Я більше не питав.

Розмова добігала до кінця, тим більше, що мені пора була йти до поїзду. Я попрощався з присутніми і вийшов із Зінов'євим.

Ленін зробив на мене враження сильної особистоти. Це була дійсно небуденна людина. Правду кажучи, перше враження, яке він робив на мене, було зовсім відштовхуюче. Немалу дозу нахабства я запримітив у нього, притаманне здебільшого російським соціялістам. Проте водночас Ленін і притягав до себе і своєю постаттю, і своїм характером залізної волі, і одвертістю і своєю відданістю справі пролетаріату.

Вдруге довелось мені бачитись із Леніном в який рік опісля (1916) у Льозанні, куди я виїхав із Женеви (після зірвання відносин з Юркевичем, що видавав тут свою „Боротьбу“) та обняв місце адміністратора і експедитора французького місячника „Revue Ukrainienne“, що його видавав Союз Визволення України, а редагував мій старий товариш ще з гімназійної лавки Артур Зеліб. В цьому журналі не помістив я з важливих причин ні одного рядка.

Живучи в Женеві, я переписувався з Зінов'євим. З доручення Леніна, який готував до друку першу книгу „Сборника Социалдемократа“, присвячену основним питанням пропаганди комунізму (проти опортуністичного соціал-демократизму) в Росії, просив мене Зінов'єв написати до цього збірника невелику статтю з українського соціялістичного руху. Я відмовився дати щонебудь до першої книжки, але обіцяв дати щось до одної з дальших книжок збірника.

Ленін приїхав до Льозанни з відчитом, присвяченим актуальним питанням партійного руху у зв'язку з війною. Я сидів на одному з останніх місць залі, прислухаючись виводам прелегента, незвичайно переконливим, логічним і аналітичним. Під час перерви приступив до мене Рівлін, що жив недалеко від мене та стояв близько до Леніна, і передав мені, що Ленін просить мене до себе на кілька слів. Розуміється, я негайно підійшов до нього. Ми привітались, а після цього Ленін спитав мене:

— Что, Вы на службе Союза?

Я зрозумів, у чому річ, і відповів, що для хліба, щоб існувати, мусів узяти місце адміністратора й експедитора „Revue Ukrainienne“ з місячною платнею 100 франків, однак з журналом не маю нічого спільного і в ньому не співробітничую. Моя відповідь, видимо, задовольнила Леніна, і він попросив мене зійтись з ним після відчиту на розмову. На місце сходин ми вибрали квартиру Рівліна.

Точно в означеній годині ми зійшлись разом. Ми були самі. Ленін інформувався головним чином про нашу партію.

Коли мова зійшла на галицьку українську с. д., він зауважив: „У вас є досвід і він нам придасться“. Балакали ми теж про Союз Визволення України. Ленін зауважив, що Басок*) звернувся до нього з листом, у якому просив о моральну підпору для Союзу. Він відповів Баскові, що „нам з ним не по дорозі“.

Вся розмова, яка тривала може годину, велась між нами в товариському дусі. Ленін виявляв велику прихильність до мене. При кінці розмови він зауважив, що слід готуватися до рішучої боротьби з царатом. Він просив писати на адресу Зінов'єва. Ми попрощались.

Це була друга й остання моя зустріч з Володимиром Ілічем. Вона викликала деякі відгуки в соціалістичній колонії Льозанні, які оббивались об мої вуха. Дуже добре пригадую собі слова мого знайомого Ніколау, російського меншевика, звернені до мене з приводу моєї зустрічі з Леніном:

— Подождите, даст он вам самостоятельную Украину!

Ці слова, які згодом я так часто згадував, були просто пророчі.

Ще мушу пояснити, чому Ленін питав мене про мою службу в Союзі Визволення України. Догадуюсь, що це було наслідком роботи моїх „приятелів“ — Юркевича і тов. проти мене. З Юркевичем я ідейно розійшовся. Я не міг погодитись з його російським патріотизмом під час війни, який у нього став проявлятися ще в Закопаному і через який дуже часто приходило між нами до дуже гострих суперечок та інцидентів. Я бажав поразки Росії у війні, бо в ній я добачував крашу майбутність і визволення для України. Я не похваляв його брудної калюмнії в „Боротьбі“, що її він почав видавати в Женеві проти СВУ, яка, по-моему, шкодила українській справі, хоч був за нашим ідейним відмежуванням себе від нього (СВУ). Суперечки наші на цьому ґрунті довели до повного зірвання наших відносин — з найбільших приятелів ми стали ворогами.

Докладніше про це в моїй брошурі про Юркевича, що була відбиткою з моєї статті про нього, поміщеної у львівському ж. „Вперед“, написаної вже по смерті Юркевича на просьбу його редактора Квасниці. А також у книжці Дмитра Дорошенка п. з. „З історії української політичної думки за часів світової війни“ (Прага, 1936). Підкреслю ще при цьому, що не було ніяких особистих причин з мого боку, що довели до зірвання моїх відносин з Юркевичем, а тільки і єдино ідейні, політичні.

З Юркевичем ішов проти мене його приятель В. Степанківський, що приїхав до Женеві з Відня, оселився в Льозанні, оснував тут своє „бюро“ і почав видавати свою га-

*) М. Мелешевський — член президії Союзу Визв. України.

зету "L'Ukraine" за гроші Василька, як пізніше стало відомо. До цього „бюра“ силкувався Степанківський приєднати мене, пропонуючи мені місце в ньому, і відвідував мене кілька разів з цією метою. Розуміється, його заходи не мали успіху. В Степанківському я добачував німецького агента, а, як пізніше стало відомо, він спритно служив на кілька боків. Коли Степанківському не вдалось приєднати мене до себе, він став шкодити мені, особливо з того часу, як мені довелось виступити окремою летючкою проти його бюра та його і Юркевичевого приятеля Миколи Цеглинського. До цього товариства приєднався ще Мануїльський (Безробітний), що приїхав до Швейцарії з Парижу після закриття французьким урядом троцьківського „Нашого Слова“, редактором якого він був, і поступив на службу до бюра Степанківського. Як оповідали мені, він писав йому анонімні статті. Він писав теж до Юркевичевої „Боротьби“ під своїм псевдонімом. Саме через Мануїльського, що був у безпосередніх зносинах із Зінов'євим і Леніном, почали Юркевич і Степанківський шкодити мені і підкопувати їхнє довір'я до мене.

Хоч я попрощався з Леніном останньо якнайкраще, все ж таки при найближчій після цього зустрічі з Зінов'євим помітив у нього певний холод у відношенні до мене. Це й було причиною, що я перестав йому писати. Проте раз таки ще довелося мені листовно його заінтерпелювати. Це було після Ціммервальдської конференції лівих соціалістичних партій, яка була спробою відбудови Соціалістичного Інтернаціоналу, що впав у першій світовій війні. Ціммервальдом називають загально дві соціалістичні конференції, одна з яких відбулась 5-8 жовтня 1915 року у швейцарській місцевості Ціммервальд, а друга 24-30 квітня 1916 р. в Кієнталь (Кинталь).

В цій конференції взяли визначну і провідну участь російські соціалісти і між ними група Леніна й тов. В резолюції конференції, що висловлювала співчуття потерпілим у війні народам — полякам, жидам, бельгійцям, вірменам і т. д., про українців не згадується. Я звернувся з цього приводу за поясненням до Зінов'єва. У відповідь отримав письмо, в якому Зінов'єв писав, що про українців „просто забули"! Забудькуватість незвичайно характерна. До речі, в конференції брали участь Юркевич (член ЦК УСДРП) і Мануїльський. Я ще під ту пору не репрезентував нікого і не брав участі в конференції. Дивно, що вони не внесли поправку в резолюцію.

На цьому я закінчую свої спомины про В. І. Леніна. Для повноти їх ще кілька слів.

На 2-ій Ціммервальдській конференції ЦК РСДРП (фракція большевиків) вніс декларацію, яка в деяких пи-

таннях різко розходилась з офіційними поглядами Ціммервальду. Ленін так з'ясував своє відношення до справи поневолених народів:

„Недостатньо, щоб соціяліст кожної нації признавав на словах рівноправність націй або деклярував, божився, клявся, що він проти анексій. Необхідно, щоб соціяліст кожної нації вимагав зараз і безумовно свободу відділення колоній і націй, поневолених його власною батьківщиною.

„Без цієї умови і в Ціммервальдському маніфесті признання самоозначення націй і принципів інтернаціоналізму залишаться в крайньому випадку мертвою буквою.“

В цих словах Леніна знаходиш іменно те, чого хочеш. Під ними може підписатись без застереження кожний соціяліст поневоленої нації.

Однак Ленін мав своє „але“, а воно обезцінює все його засадниче становище в справі поневолених народів. У двох статтях — „Соціялістична революція і право націй на самовизначення“ і „Результати дискусії про самовизначення“ (поміщених у „Сборнику Соціалдемократа“, Нр. 1, 1916, до якого я дістав просьбу написати статтю) — Ленін докладно прецизує своє становище.

Перш за все він заявляє, що боротьба за самовизначення народів — це тільки засіб до мети. „Для того, щоб ми були в силах зробити соціялістичну революцію і скинути буржуазію, робітники повинні тісніше єднатись, а цьому тіснішому єднанню служить боротьба за самовизначення, тобто проти анексій“.

Ці слова дуже добре пояснюють нам, чому Ленін до октябрської революції 1917 р. в Росії у пресі, на мітингах і на засіданнях Совета депутатів робітників, селян і салдат у Петрограді агітував за свободою відділення України, Фінляндії і т. д. від Росії, чому він був, що так скажемо, „українофілом“.

А далі саме право на „самовизначення націй“ зводилось у вищезгаданих статтях Леніна тільки до „повної свободи агітації за відділення“. Це домагання зовсім не рівнозначне з домаганням відділення, дроблення, будування нових держав, — каже він, — воно означає тільки послідовний вираз боротьби проти всякого гнету.**)

Ситуація змінилась, коли Ленін при підмозі поневолених народів Росії, а в першій мірі українців, дійшов до влади в ній.

Війна Советської Росії проти Української Народньої Республіки завдала брехню всім його гарним словечкам про „право народів на самовизначення аж до відділення“. Об'

**). Докладніше про це пишеться в моїй книзі „Соціялістичний Інтернаціонал і поневолені народи“, Київ-Відень, 1920, стор. 122-142.

ективно, це була війна за задержання України при Росії, як її колонії, війна з завойовницькою метою. У згаданій нами статті „Соціалістична революція і право націй...“ Ленін писав ще:

„Метою соціалізму являється не тільки знищення роздробленості людськості на дрібні держави і всякої відокремленості, не тільки зближення націй, але і злиття (слияние) їх“.

Ленін „любив свою мову і свій рідний край“ („О национальной гордости великороссов“). Тимто трудно допускати, щоб під словами „слияние націй“ розумів він асиміляцію свого народу з будь-яким іншим народом в Європі. Ні! Під метою соціалізму — слияние націй — мав він на увазі виключно асиміляцію народів Росії з великоросами, а в першій мірі асиміляцію українців.

Політику Леніна в справі поневолених Росією народів, а в першій мірі українців, яку ідеологічно намітив Ленін і яку він тільки розпочав, почав консеквентно продовжувати його наслідник Сталін способами, які подиктувала йому його кривава диктатура.

Відень, 11 квітня 1946 р.

(З архіву д-ра Л. Ганкевича)

МИХАЙЛО КУЧЕР

СТУДЕНТСЬКІ ЗАВОРУШЕННЯ В США

Американська суспільна система, яка організувала і раціоналізувала сучасний спосіб життя, опинилася під загрозою зсередини. Цю систему заатакувала американська університетська молодь. Не дивлячись на концесії економічного та психологічного характеру, молодь розпочала бунт. На виклик молодих старше покоління відповіло, з одного боку, гострими словами, а з другого — обіцянками доброго під економічним поглядом становища в теперішній системі, одночасно із запевненням, що майбутнє розв'яже всі теперішні, здавалось би незвичайно великі, труднощі.

Американська суспільно-політична система відчуває загрозу своєму існуванню з боку вітального сектора — молоді і намагається запобігти критичному вибухові комбінацією агресії з пацифікацією. Такими методами американці звикли поборювати всі труднощі внутрішнього й зовнішнього характеру. Американська журналістика, політики й автори окремих книжок присвячують багато уваги теперішньому бунтові молоді, але трудно погодитися з їхніми висновками, а саме, що бунт має насамперед культурний характер. Можливо, „культурний характер“ бунту відноситься до пасивної більшості студентства, однак воююча меншість сміливо висуває вимоги основних змін суспільного, політичного й економічного характеру.

Старше покоління поборює бунт традиційними засобами політики

доби холодної війни. Молодь утотожнює боротьбу з нею старшого покоління із війною у В'єтнамі, де американський уряд "бореться з революцією", тільки молодь не підкреслює того, що ця революція агресивно-комуністична і з волею в'єтнамського народу не має нічого спільного. Молодь вважає, що в США немає справедливості, а американська парламентарна система — рожева мелодрама. На думку молоді, американська внутрішня і зовнішня політики аморальні і так само аморальні аргументи, з якими проти молоді виступає старше покоління, зокрема вчителі й політики. Молодь бачить подвійний стандарт моралі у тих політиків, які вважають війну у В'єтнамі неморальною, але з однаково неморальними аргументами виступають проти бунту молоді та не знаходять аргументів, щоб засудити суспільну несправедливість білих у відношенні до негрів.

Досі невідомо, як американці думають запобігти незадоволенню молоді, бо часто причину бунту бачать насамперед в економічних умовах. Таке переконання — очевидна помилка, бо найбільш неспокійна частина молоді вимагає основних змін історичного, філософічного і психологічного підложжя, а вже в другу чергу змін політичного та економічного характеру. Ця частина молоді вважає, що першою стадією змін має бути культурна революція. Опозиція до студентських неспокоїв вживає і далі хоче вживати "холодної" мови інтелектуалів, далекої від емоційно-революційного словника. Деякі автори, що пишуть про молодь, виступають проти "словесного насильства", яке характеризує нашу добу, і приходять до висновку, що молодь виступає не проти якихось нових "ворогів", а б'є старих, яких і так поконало життя, — інакше кажучи — це певне дон-кіхотство.

Характеристичне для молодих те, що напади і критику вони обмежують до минулого і нічого не кажуть про прекрасне майбутнє, до якого прагнуть. Коли припустимо, що майбутнє століття буде характеризувати тільки техніка й наука, то ідеологія знайдеться в такій самій небезпеці, як і тепер, цебто її буде шарпати кожен, хто тільки схоче.

Окремого пояснення вимагає питання, чому американський "революціонер" залюбки бабрається в минулому, якого ніяк не можна змінити, і нічого не каже про майбутнє. Коли ж незадоволена молодь і пробує говорити, то її аргументи — це фрази, позбавлені дефініції вартостей і втоплені в словах.

Оборонці молодих відмовляють теперішньому американському життю раціональності і думають, що раціональність принесе з собою революція. Велике зацікавлення минулим дещо специфічне. Молодь ігнорує деякі важливі історичні події минулого і, напевно, їй було б трудно відповісти на питання, яку раціональність принесла з собою французька або большевицька революції.

Юрій Кеннен у своїх розважаннях на тему сучасної американської кризи бачить біду в недосконалому душі людини, і тим самим штовхає нас до так званого первородного гріха... Кеннен — знавець минулих революцій, наприклад, московсько-большевицької, але там тоді про недосконалість душі не говорили просто тому, що заперечували існування її. Московські передреволюційні політичні партії у своїх цілях використовували студентську молодь. Це було досить легко тому, що тодішня молодь в університетах нічого фактично не вчилася, бо весь час була зайнята політикою чи, власне, політикуванням. Американські ж студенти дуже відрізняються від московських передреволюційних, а так само

американські університети нічим не подібні до передреволюційних московських. Американські університети (чого зовсім не мали московські) мають зв'язок з міністерством оборони держави, часом з контррозвідкою.

Зацікавлення студентів війною у В'єтнамі об'єктивно трудно зрозуміти, як рівнож нелегко зрозуміти, чому "злочини" у В'єтнамі роблять тільки США, а про Ганой студенти сором'язливо мовчать.

Бунтівники складають тільки малу частину загальної кількості студентства, але поважна частина решти за ними некритично слідує. Американська публіцистика навіть відверто пише, що за студентськими заворушеннями стоїть Советський Союз і червоний Китай. Викликає також оправдане підозріння нагле зацікавлення студентства економічними, суспільними та політичними питаннями, які для більшості цілком невідомі. Очевидно якісь позастудентські чинники такі зацікавлення викликають і підтримують.

Неспокоям в університетах відповідають заворушення в американських містах, і ці два явища йдуть рівнобіжно з тією різницею, що заворушення в студентських головах значно небезпечніші. Тут не можна заспокоїтися читанням історії, яка каже, що заворушення бували завжди в минулому. Воюючі студенти не хочуть наглого поліпшення теперішніх відносин у США. Навпаки, вони хочуть — і то щиро — чогось гіршого, на їх думку, наприклад, виборів на президента Юрія Воллеса, бо це реально наблизить можливість революції. Дехто називає студентів-бунтівників "новими унікальними силами", яких не було в минулому. Сьогодні студенти в США не становлять організованої політичної сили, але й те, що ми маємо, вже починає турбувати і ферментує серед негрів.

Теперішній світ — наслідок другої світової війни, яка не розв'язала жодної з пекучих проблем людства. Зокрема США, що їх друга світова війна зробила відповідальними і могутніми, все більше вгинаються під тягарем світової відповідальності, на яку ані уряд, ані населення не приготівані. Американці здебільшого аполітичні та неісторичні. Спочатку вони вірили, що зло лежить в нацизмі та фашизмі, яких треба знищити фізично. Але куля і тимчасова капітуляція не вбивають ідей і не дають добрих наслідків. Не можна сподіватися добрих наслідків і від безумовної капітуляції. "Картопляне" поле покраної Німеччини обернулося в найвірнішого союзника США.

Для США наслідки другої світової війни стали катастрофальними. Поминемо той відомий факт, що США допомогли ССР не тільки витривати, але й поневолити нові народи. США по другій світовій війні всю увагу звернули на зовнішню політику, цілком занедбавши внутрішні справи. Тому справжнім ворогом США стали не так Москва чи Пекін, — ворогом США стали самі американці, конкретніше — їхній спосіб думання і механізм суспільства. Протест покоління, яке замолоду билося в другій світовій війні, виладувався у знищенні нацизму, фашизму та японського імперіялізму. Про червоний імперіялізм Москви згадується мало. Воно й зрозуміло. Соромно своєї наївності.

У президентських виборах 1968 року молодь не бачила жодних шансів на поліпшення Америки. Молодь передбачала навіть "правий ухил", що, як наслідок, викликає політичну байдужість та незаінтересування тим, хто переможе.

Коли нема можливості направити систему в існуючих легальних

межах, тоді постає намір знайти вихід поза існуючою демократичною системою. Студенти, називаючи себе демократами, вважають необхідним вжити певні недемократичні засоби, щоб замінити існуючу "фарсу американської парламентарної демократії". Замінити чим? На це питання напевно відповідь недалеко майбутнє.

Оборонці університетських неспокоїв твердять, що байдужість студентів до існуючої форми американської демократії викликав сам спосіб американського життя. У молоді виникає переконання, що проблеми США не можна вирішити в межах існуючої політичної системи. Для того потрібна нова влада. Студентська молодь із несмаком та неспокоєм спостерігає неzdібність існуючої системи вирішити внутрішні і зовнішні труднощі держави. Уряд ховає від людей тяжку дійсність. Але чи можна заховати пістряк?

Воююча частина молоді не має готової політичної альтернативи, тому обмежується до атакування існуючого політичного устрою. Молодь складає майже половину населення США, тому ігнорувати її ніяк не можна. Однак суспільство у тому випадку ховає голову в пісок і незвичайно продовжило вік молоді чи навіть дитинства з наївною метою не брати ідей молоді поважно. Тому в США можна зустріти означення 25-літнього бородатого хлопа як "дитини".

Американська освітня і навчальна системи спричинилися до втворення хаосу в головах молоді. Коли для прикладу візьмемо англійські вищі школи, то там молодь, приналежну до вищої класи, виховують у почутті історичної відповідальності за свою країну. Таке почуття історичної відповідальності цілковито відсутнє в американській освітній і виховній системах. Американська система виховує чи вивчає вузького фахівця, добре пізніше забезпеченого матеріально, але інакше цілковито несвідомого. Тому американська молодь не має історичної ідентичності, а почуття відповідальності, яке щойно стихійно зароджується, можуть використати комуністи.

Велика Брехня, як основа системи советсько-московської імперії, брехня, яка здібна відібрати розум у людини та обертає її в робота, стала вже і на порозі США. Велика Брехня має можливість знищити США. Її вже почали застосовувати і її застосовує воююча меншість студентства і бреше про малі та великі справи США. Ця меншість бреше про В'єтнам, гетто у великих містах, про американську демократію, про патріотизм. Ось кілька думок, які тепер популярні серед молоді в США:

Америка — велика країна з великими ідеями, але ми (американці) не віримо в них. Ми зрадили демократію та практикуємо цинізм.

Ми протестуємо, бо старше громадянство зрадило демократію і після школи нас примусять взяти участь у системі, яка нам осоружна.

Американський уряд проміняв гордість та розум на брутальну силу.

Я маю 22 роки і почуваю втому. Америка знищила мене. Я не вірю в Бога, не вірю в Америку, не вірю, що Америка — золотий центр всесвіту.

Ми родилися американцями у той власне час, коли бути американцем — злочин.

Лівий рух знає, що економічна структура Америки має бути радикально змінена.

Ми боремося за новий тип суспільства, існування якого, як і

зникнення цілого світу, залежить від натиснення гудзика.

Що незадоволені студенти — часто 25-30-тилітні бородаті хлопці не "діти", як їх часто називають, і що вони або їхні провідники добре свідомі своєї мети, — показує свідчення директора Еф-Бі-Ай Едгара Гувера, який на конгресовому переслуханні ствердив, що студентські заворушення — новий тип підірвної роботи і що небезпека велика.

Студентська організація за демократичне суспільство має серед себе членів комуністичної партії і комуністична партія дає гроші товариству. Публічно стверджено, що неспокої та заворушення в американських університетах — наслідок міжнародньої змови. Товариство студентів за демократичне суспільство заснували свою організацію 1962 року, коли молоді члени старої Соціалістичної Ліги за Індустріальну Демократію залишили її. Мета нової організації створити таку демократію, де кожна людина приймала б участь у всіх важливих рішеннях, що мають вплив на якість і напрямок життя народу.

Сполученими Штатами Америки керує капіталістична система, на чолі якої стоїть мілітарна еліта, що користує з усіх привілеїв і прибутків, а решта громадян — безособові роботи, призначені тільки працювати.

У головній квартирі цього товариства за демократичне суспільство, що знаходиться в Чикаго, повно противоєнної літератури, плякатів з портретами Кастро. Не бракує і решти революційних ідолів. Серед членів товариства є марксист, анархіст, соціаліст, демократ, комуніст про-московські і про-китайські та аполітичні елементи типу "гіпні". Управа товариства вирішила приймати в члени людей усіх політичних напрямків з метою уникнення обвинувачення в комунізмі. Товариство опинилося перед загрозою, що його опанує "Прогресивна партія праці", яка має дисциплінованих членів-комуністів, що симпатизують з Пекіном. Товариство не завжди може знайти спільну мову із студентами-муринами, які вважають, що мають без допомоги білих боротися за свої права. Студенти-мурини хочуть більшої участі власне в теперішньому історії, проти якого рішуче виступає товариство. Кожен може стати членом цього товариства. "Національні члени" платять 5 дол. членського. Товариство має понад 6 тисяч національних членів, а загальна кількість членів сягає 35 тисяч.

Товариство, зірितоване закидами щодо відсутності програми, відповіло: це не наше завдання давати відповідь; коли народ прийде до влади, він дасть відповідь. У наслідок цього програми товариства не знають ані вчителі, ані батьки студентів. Товариство звернуло увагу на військових і провадить пильне промивання мозків біля військових баз. Т-во також починає набирати популярності серед молоді середніх шкіл.

Воюючі провідники звертають увагу і на бідних білих, на "нову працюючу клясу", що складається з техніків, учених і академіків. Провідників журить те, що станеться з революційними ідеями, коли студенти "виростуть" і приймуть участь в економічному й політичному житті країни.

Молоді революціонери в американських університетах мають на своїх прапорах імена Леніна, Мао, Гувари і Кастро та називають їх апостолами нової правди. Студенти вірять, що ті "апостоли" принесли людству мир, свободу і справедливість. "Нова правда" — ко-

ли зматеріалізується — не потребуватиме законів, тому що все буде впорядковане назавжди. Одню залишається невідомим — як теперішня людина може нагло обернутися в досконалу.

Американські студенти з портретами Мао хочуть опанувати університети в той час, коли в Китаї Мао посилає вояків, робітників і селян, щоб відібрати університети від студентів. Той же Мао посилає студентів на тяжкі роботи в полі і в прикордонні райони. Той же Мао у своїй пресі засуджує закоханість і молоді подружжя, які відбирають енергію, потрібну для революції. Ранне подружжя — ніщо інше, як буржуазні витребеньки. Саму закоханість преса Мао представляє як "анархічний спосіб думання". На Кубі Кастро заборонив носити бороди як знак непогодження з режимом і похвалив советсько-московську окупацію Чехо-Словаччини.

У США починають ненавидіти молодь. Цю ненависть не можна легко вияснити, бо вона не обмежується стилем теперішньої молоді. Молодь у США атакують і критикують з кількох боків. У 1950-их роках студентську молодь критикували за її байдужість до громадських справ, за те, що дуже багато уваги присвячує футболу та приготуванню до економічного успіху в житті. У 1960-их роках молодь критикують уже з протилежного боку — за завелике зацікавлення громадськими справами, за нехтіть до механічного процесу навчання. Гостра критика може здивувати тому, що в Америці молоддю часто некритично захоплюються і спекулюють нею.

Американська студентська молодь не хоче далі погоджуватися з тим, що старше покоління вважає її емоційно й інтелектуально нижчою від себе. Молодь вважає, що вона не "доростає", а вже достатньо виросла, щоб ментально й інтелектуально дозріла для роблення власних рішень. Американські медичні авторитети твердять, що емоційний та інтелектуальний ріст американської молоді закінчується у 18 років, очевидно він можливий і поза тим віком. Вісімнадцятилітня молодь вже стабілізована і здібна мислити абстрактно, формувати гіпотези й робити рішення. Студентська молодь США переконана, що старше покоління її не розуміє і не може зрозуміти навіть при добрій волі, бо не має (наприклад сорокалітня людина) того знання фактів, які має вісімнадцятилітня.

Під гострою критикою за нерозуміння сучасної молоді опинився навіть Юрій Кеннен з причини своєї статті "Бунтарі без програми". Врешті Кеннен мусів признати, що питання, якими цікавиться молодь, поважні і важливі, навіть "апокаліптичні", але в своїй обороні далі почав поменшувати важливість справи. Він поклав наголос на тому, що поважні проблеми студенти пробують розв'язати неадекватними засобами. Студенти рівнож нездібні зрозуміти і мати задоволення з "елементів абсурду в поведінці людини".

Кеннен, на думку критиків, свідомо скеровує увагу геть від важливих питань американського суспільства (громадянські права, війна у В'єтнамі, півзруйновані мешкальні квартали міст — гетто), а говорить про "поведінку", "нехлюйність" і відсутність особистої гігієни у воюючій частині студентства. У такій характеристиці Кеннен ніби помилився, бо вона коли і правдива, то відноситься до неполітичних наркоманів, до гіппі, але не до студентів взагалі, хоч фотографії заворушень кажуть, що Кеннен таки не помилився. Молодь вважає, що Кеннен — філософ XVIII століття, який забагато уваги

надає раціональному кредо. Кеннен ніби не розуміє того, що "поміркованість" у теперішньому становищі рівняється паралічеві і навіть неморальності.

Інший критик студентської молоді Сидні Гук, пишучи зокрема про заворушення в Колюмбійському університеті, ствердив, що студенти взагалі не мають причини до нарікань і скарг, що вони здебільшого зацікавлені насильством, порнографією та гістеричними обвішуваннями. Студенти-бунтарі — "незрілі дорослі", пересякнуті ірраціональністю, очевидно щирі фанатики у бажанні мати владу і хочуть крові інших людей (очевидно інакше думаючих).

Жак Барзун трактує молодь з помітною дозою іронії, а емоційність вважає гріхом. Коли молодь хоче взяти участь в управлінні університетами, то це означає ніщо інше, як бажання позбутися дисципліни. Університети — не місце для політичної дії. Барзун характеризує студентську молодь як мало атрактивну. Вона неуважна до одягу, недовіряє логіці, практикує свободу в статевих зносинах, що веде до руйнування вартостей взагалі, і незрозуміло захоплена довгим волоссям. Барзун ставить знак рівняння поміж "емоційністю" та "ірраціональністю". Радикальні студенти мають тільки одну мету — нищити.

Студенти обманюють при іспитах, крадуть книги в бібліотеках і книгарнях та продають їх. Обидві статі в гуртожитках живуть "як свині", їх розмови звичайно позбавлені логіки.

Оборонці студентства частково признають, що негативні характеристики відповідають дійсності, але "гріхи" молоді — ніщо в порівнянні з "гріхами" старих, які винні в расизмі вдома та імперіялізмі в закордонній політиці.

Молодь заперечує: 1) спосіб навчання, 2) погане адміністрування університетів і 3) загальну якість американського способу життя.

Кеннет Кеністон у своїй книзі "Молоді радикали" пише, що неспокої огорнули тільки незначну кількість студентів. Наприклад, у Берклі-університеті тільки 15% студентів узяли участь у заворушеннях. Але треба ствердити, що заворушники — це здебільшого здібні студенти з добрими успіхами. Студентська активність — це звичайна реакція на суспільні умови в університеті і в цілому світі. Американські вищі школи дуже відсталі в порівнянні з індустрією та збройними силами. Ще недавно студенти сприймали лекції як природний порядок речей. Учитель знав правду, казав її студентам, а вони мали це запам'ятати. Вищі школи так погано вчать і виховують, що тільки 3 і 3/10% американських громадян здібні робити власні рішення. Університети вчать, як заробити на життя, але не те, як його сформував, щоб воно мало сенс...

Професори цікавляться тільки тими студентами, які являються потенційними вченими. В очах студентів-активістів професори — вузькі фахівці, що найбільше цікавляться власною кар'єрою, урядовими контрактами (замовленнями), подіпшенням свого становища та збільшенням заробітку.

АНДРИЙ КОГУТ

ЩЕ В ОБОРОНІ ГРОМАДСЬКОЇ ЧЕСТИ ПОК. Д-РА В. ЛИСОГО

(Моя відповідь на відповідь головного редактора "Народної Волі", яку той же редактор не схотів помістити в тому часописі.)

Шановний Пане Редакторе!

Увічливо прошу помістити у Вашому часописі оцих кілька моїх завваг у зв'язку з Вашою статтею, що була поміщена в ч. 19 "Народної Волі" за 9 травня 1968 р. п. з. "Як треба читати статті". Та стаття підписана ініціалами "М. С.", але згідно з виясненням гол. редактора "Народної Волі" тепер я вже знаю, що М. С. — це його редакційний підпис і тому до нього звернені мої завваги.

Дві причини зложилися на те, що я рішився написати оці мої завваги: поперше, щоб читачі "НВ" не думали, що я якийсь ігнорант, якого треба вчити, як читати статті, а подруге Ви, пане редакторе, у своїй статті на свою оборону перед моїми закидами, висуненими проти Вас в листі, що був поміщений в тім самім числі "НВ", навели такі непереконливі аргументи, що їх неможливо залишити без відповіді. Йде мені про те, щоб читачі "НВ" не думали, що я дав себе переконати Вашими аргументами і скапітулював. Тому я заявляю, що я не скапітулював, і на доказ цього пишу мої наступні завваги.

Ви у своїй статті назвали мій голос в обороні покійного д-ра Володимира Лисого "безосновним нападом на одного з редакторів "НВ". Коли я таке перечитав, то я просто своїм очам не вірив, бо хто уважно перечитав мій голос в обороні пок. д-ра Володимира Лисого, мусить об'єктивно ствердити, що я в тім голосі ні одним рядком не зачепив котрогось з редакторів "НВ", а натомість я спокійно з'ясовував мої завваги щодо статті, яка була поміщена в чч. 8-9 "НВ" за рік 1968 п. з. "Дещо про членів Управління в 1941 році" і підписана ініціалами "М. С.". Тепер Ви у своїй відповіді признаєтеся, що то Ви є автор вищезгаданої статті. Виходить, що сам головний редактор "НВ" впав жертвою мого "нападу". Але хай вибачає, бо він сам собі винен. Треба було підписати статтю не "М. С.", але "Матвій Стахів". Тоді було б ясно, що маю справу не з криптонімом, але з д-ром Матвієм Стаховим, головним редактором "Народної Волі", і тоді, принаймні, не було б закиду неетичности і браку цивільної відваги.

Ви, Пане Редакторе, написали у своїй статті, що я взявся боронити пок. д-ра Лисого тому, що мені щось не подобалося у вищезгаданій Вашій статті про правління Я. Стецька з 1941 р., тобто, що я це зробив без якоїсь поважної підстави. Тому стверджую, що Ви помиляєтеся. Не йде про те, чи мені щось в тій статті подобалося чи не подобалося, але йде про те, що Ви не написали об'єктивної правди про покійного д-ра В. Лисого.

Ви у своїй відповіді пишете, що мій закид неетичности і браку цивільної відваги відпав після Вашого вияснення щодо значення ініціалів "М. С.". На мій погляд, Ви в найліпшому разі поставили цей закид під знак запитання, але це не значить, що Ви його зовсім відперли, бо, напр., як і чим докажете, що Ви, пишучи свою статтю про членів Управління в 1941 р. і підписуючи її тільки ініціалами, не мали наміру закрити своє

лице шоломом? Єдиний Ваш аргумент — це журналістичний звичай в редакції "Народної Волі", але цей аргумент має дуже сумнівну вартість. Хтось може взяти його поважно, а хтось інший може уважати його за викрут, і то зовсім слушно, бо під ініціали "М.С." можна підставити багато інших осіб, не тільки Матвія Стахова.

Ви, Пане Редакторе, твердите, що Ви у своїй статті з чч. 8-9/68 від себе не ставите твердження, що пок. д-р Лисий був номінований міністром правління Я. Стецька. Це Ваше твердження зовсім минається із правдою. Вимовно свідчить про це кінцевий відступ статті в ч. 9/68, стор. 6, шпальта 3 внизу, де Ви від себе не тільки виразно стверджуєте, що пок. д-р Лисий був номінований членом уряду Я. Стецька, але теж, що він ту номінацію прийняв, а про це якраз іде спір. Самої номінації ніхто не оспорує, але йде про те, чи д-р Лисий номінацію прийняв чи відкинув її. Ви покликуєтеся на факт, що д-р Лисий номінацію отримав, але він про неї не старався, а коли її отримав, то пішов до Я. Стецька заявити, що він номінації не приймає. Нижче я цитую дослівно той відступ Вашої статті з ч. 9/68, де Ви від себе стверджуєте, що пок. д-р Лисий номінацію прийняв, а саме: "Тут треба замітити одно: Два члени УРСР — ген. Петрів і д-р В. Лисий — прийняли номінацію на членів уряду Я. Стецька особисто, без ніякого порозуміння з членами перебуваючої тоді на цій території Президії УРСР." Чи можете, Пане Редакторе, заперечити ці слова? Я думаю, що ніяк не можете, бож Ви їх самі написали.

Ви у своїй відповіді написали, що ніхто не може мати до Вас претенсій за те, що Ребет і Стецько твердять про участь д-ра Лисого в уряді Я. Стецька. Я з тим згідний, але рівночасно підкреслюю, що можна і треба мати до Вас претенсію за щось інше, а саме за те, що Ви це твердження Ребета і Стецька підхопили і в цитованім вище відступі Вашої статті подали читачам "Народної Волі" як безспірний, ніким не заперечений факт, не зважаючи на те, що Ви самі признали в статті з ч. 19/68 "НВ", що Ви читали спомини д-ра Лисого в ч. 11/56 "Вільної України", в яких він категорично ствердив, що він відмовився від номінації на міністра в уряді Я. Стецька і тої номінації не прийняв. Тут претенсія до Вас така ясна і оправдана, що Ви ніяк не можете навести якогось переконливого аргументу на те, чому Ви промовчали ті спомини д-ра В. Лисого у Вашій статті з ч. 9/68 "НВ". Не зробили Ви цього через переочення, але свідомо, з наміром представити д-ра Лисого в фальшивім світлі. Ясно, що якби Ви були згадали, що д-р Лисий заперечив твердження Ребета про свою участь в уряді Стецька, то справа тієї участі була б виявилася щонайменше спірною і контроверсійною так, як я це льояльно признав. Але видно, що не лежало у Вашім пляні так поставити справу і тому Ви заперечення д-ра Лисого промовчали.

Ви, Пане Редакторе, у своїй відповіді написали, що ніякого закиду проти пок. д-ра Лисого не підносите і його в українській громаді не понижуєте. Я на те дозволю собі запитати Вас, чи те, що Ви підхопили твердження Ребета і Стецька про участь д-ра Лисого в уряді Стецька і те твердження подали читачам "НВ" як безспірний і ніким не заперечений факт, і те, що, згідно з Вашим твердженням, д-р Лисий прийняв номінацію на члена уряду в правлінні Я. Стецька без порозуміння і згоди Президії УРСР, хоч Ви добре знаєте, що ні УРСР, ні Президія її тоді не існували та й не було ніяких можливостей порозумітися з кимнебудь з УРСР, бо Стецько творив свій уряд в кілька днів по відступі

більшевицької армії зі Львова, — чи все те не є пониженням д-ра Лисого, і то свідомим пониженням, в opinii української громади? Я тут підкреслюю, що мені йде про opinii української громади, а не Вашу, Пане Редакторе, бо Ви можете мати на ту справу інший погляд. Ви, наприклад, у своїй відповіді пишете, що твердження про участь в уряді Стецька не є образою, а сама участь в тім уряді є тільки питанням політичної тактики даної особи. Це Ваш такий погляд на ту справу, але, якщо йде про українську громаду, то на підставі того, що Ви написали, люди, які не знали ближче пок. д-ра Лисого, можуть виробити собі про нього уявлення як про людину безпринципну, безхребетну, людину типу "куди вітер віє". Але хто д-ра Лисого ближче знав, то потвердить, що він був принциповим, безкорисним і непохитним українським демократом від ранньої молодости до самої старости, тоді коли багато його партійних товаришів, навіть у старших літах свого життя, калялися і відрикалися від демократичних ідеалів, — одним словом, змінляли віхи, і то не з якихось ідейних мотивів, але звичайно для "лакiмства нещасного", почестей чи ласк "можних світу цього", не згадуючи вже про тих, які змінляли віхи просто в наслідок старечої зів'ялости.

На закінчення ще одна заввага. Я в моім голосі в обороні покійного д-ра Лисого висловив погляд, що автор статті "Дещо про членів Управління в 1941 р." не мав на меті писати про нього об'єктивну правду, але мав на увазі якісь особисті порахунки з ним. Тепер, коли Ви, Пане Редакторе, призналися до авторства тієї статті, я той свій погляд підтримую з підкресленням, бо я дуже добре поінформований про взаємини між Вами і д-ром Лисим. Приблизно до половини 1950-их років ті взаємини були навіть дуже дружні і сердечні, принаймні, якщо йде про ставлення д-ра Лисого до Вас. Але згодом це сердечне ставлення д-ра Лисого до Вас почало охолоджуватися в міру того, як він — ідеаліст і безкомпромісовий український демократ — переконувався, що Ви не такий ідеальний український демократ, як він собі уявляв. Вкінці дійшло до того, що він зірвав з Вами всякі зносини. Очевидно, це не сталося через ніч. Найперше почалося між ним і Вами широке листування, зі змістом якого я добре ознайомлений. На цій підставі стверджую, що Ви у своїх листах до д-ра Лисого ніколи не твердили, що він прийняв номінацію на міністра в уряді Я. Стецька. З таким твердженням Ви виступили щойно по смерті д-ра Лисого при нагоді огляду книжки Я. Стецька, яку він написав про своє "правління" з 1941 р. Відповідь на питання, чому Ви це зробили щойно по смерті д-ра Лисого, є самозрозуміла: тоді, коли Ви листувалися з ним, він ще жив і міг боронитися від того закиду. Щойно по смерті д-ра Лисого Ви дали, так сказати б, своєму сердцю волю, бо ж годі припустити можливість, що Ви забули про всі ті докори, з якими пок. д-р Лисий у своїх листах звертався до Вас, щоб завернути Вас з дороги, на яку Ви вступили в кілька років після приїзду до Америки.

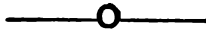
Ви, Пане Редакторе, у своїй відповіді на мій голос твердите, що Ви, пишучи статтю про членів правління Я. Стецька, не мали ніяких злих намірів у відношенні до пок. д-ра Лисого, але, як я вже згадував вище, кінцевий відступ Вашої статті в ч. 9/68 це Ваше твердження категорично заперечує. Цей відступ займає 23 рядки, а я процитував вище тільки вісім. Всі ті 23 рядки — це просто обвинувачення пок. д-ра Лисого в зраді радикальної партії, хоч ні та партія, ні президія її в часі творення уряду Стецька формально не існували. Але, помилуючи цей факт, Ви,

на мою думку, злобно закидаєте д-рові Лисому, що він не поінформував нікого з чільних членів радикальної партії про факт пропозиції Я. Стецька вступити до його уряду, ані не старався про їх згоду на цей крок. Цікаво, на який крок. Ви ж твердите, що ніяких кроків д-рові Лисому не закидаєте. Тут Ваша зла воля очевидна, бо ж Ви дуже добре знаєте, що Стецько творив свій уряд в кілька днів по відступі большевицької армії зі Львова, що тоді ще не вся Галичина була звільнена від большевиків, що нікого з чільних членів радикальної партії тоді не було у Львові, ні в його близькій околиці, а якщо й були десь далеко, то не було можливостей з ними сконтактуватися, бо засоби комунікації, як залізниця, пошта, телеграфічні й телефонічні агенції, ще не були налаштовані. У зв'язку з тим я хотів би запитати Вас, Пане Редакторе, чи могли б Ви виявити, де в перших днях липня 1941 р. перебували голова УРСР д-р Макух і ті чотири члени Головного Секретаріату, про яких Ви згадуєте, і хто то були ті члени? Відповідь на ці питання була б цінним причинком до в'яснення справи, про яку йде в цій статті.

А в кінці з підкресленням треба зазначити, що д-р Лисий не потребував нічної поради щодо того, що він має зробити у відповідь на пропозицію Я. Стецька вступити до його уряду. Як стійкий і безкомпромісовий демократ, він сам знав, де його місце, і знав, яка має бути відповідь на ту пропозицію, а та відповідь могла бути тільки одна: **не приймаю**. І він таку відповідь дав.

Це були б усі мої завваги на Вашу статтю в ч. 19/68 "НВ", в якій Ви намагалися обезцінити й ослабити мій голос в обороні чести пок. д-ра Володимира Лисого.

ДОКУМЕНТИ МИНУЛОГО

1)

З МАРТИРОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА
В ХОЛМЩИНІ

("ДІЛО", Львів, 23 січня 1918 року. ч. 15)

В своїм часі "Діло" подало відомості, що українські мешканці Холма відносилися двічі до генерального губернаторства в Любліні з прошеннями о дозвіл отворити в Холмі українську приватну школу, — оба рази гр. Стан. Шептицький відкинув це прошення. Тепер дістали ми відпис цього розпорядження, подаємо його в перекладі:

Ц. і к. Окружна Команда Холм.

Екс. нр. 4748 З. У.

До пана Калищука Івана в Холмі, вул. Мельницька 31
Холм, 30 квітня 1917

Силою розпорядження ц. і к. Военного Губернаторства в Польщі К. У. През. Нр. 2695/1917 не узгляднено прошення о дозвіл отворити приватну школу з українською викладовою мовою в Холмі тому, що нема для цього ані фахових, ані правних основ. Про це звольте повідомити також інших просителів.

За ц. і к. Окружного Команданта

І. ф. Клосовскі вр.

І так давня столиця короля Данила впродовж трилітньої окупації не змогла дочекатися української школи, — Холмщани віддані на безоглядну польонізацію. Рівночасно з тим в самім Києві отворено кілька польських шкіл для незначних польських меншостей...

2)

До політичної орієнтації офіційного органу УНДО в 1933 р.

"СВОБОДА" — Львів. 1933 рік. 27 серпня, ч. 33

"...треба казати ясно і окреслено: не окремі люди, а соціалізм у Рад. Союзі довів до... канібальства, до голодової смерти, до упадку моралі і людяности. Зробили це соціялісти москалі, поляки, жиди ітд.

Звідси останній цілком отвертий висновок: усі соціялістичні течії в хибними і оманливими; соціялісти кожного забарвлення і відламу, коли б узяли у свої руки керму державою і хотіли здійснити соціалізм на практиці, дійшли б до того самого, до чого дійшли і комуністи, і їхній соціалізм дав би ті самі наслідки, що повний московський соціал-комунізм.

Отже треба казати ясно: соціалізм, що ледви прожив 50 організованих років, практично зовсім збанкрутував.

Наші українські селяни, маючи листи з Великої України, в яких опи-

сують їм родичі соціалістичне пекло, поволі починають розуміти, що можуть їм дати соціалістичні теорії і соціалістична практика...

Перший висновок ясний: москалі соціал-комуністи такі самі вороги національного і державного відродження України, як монархісти... Те, що буцімто соціалісти (в даному випадку московські комуністи) стоять за самоокреслення народів і їхню національну самостійність — брехня.

...Не москалі довели народи Рад. Союзу до повної господарської руїни, бо Сталін не є москаль... До повної господарської руїни і до самоз'їдання довів мільйонів маси СОЦІЯЛІЗМ, переведений з книжок у життя. Комуністи здійснили соціалізм у повній мірі!"

3)

НІМЕЦЬКИЙ ПАРЛЯМЕНТ ПРО ГЕТЬМАНСЬКИЙ ПЕРЕВОРОТ

Під повищим заголовком була поміщена у львівському щоденнику "Українське Слово" дня 10 травня 1918 року вступна стаття, у якій м. ін. читаємо:

"Найновіші київські події відбилися голосною луною в німецьких посольських кругах. Про довершений в Києві переворот заговорили широко в головній комісії парламенту дня 4 травня. Як перший бесідник забрав слово заступник канцлера д-р Паер...

Посол Шайдеман домагався відчитання приказу ген. Айхгорна. Не годиться з німецькою політикою на Україні. Ця політика може довести до цього, що Німеччина мусітиме держати на Україні величезні окупаційні війська. Генерал Скоропадський не має населення за собою. При виборах до російської конституанти дістав він всього 200 голосів, а до Українських Установчих Зборів — тільки 9. Це кидає світло на цілу справу. Таке положення не може бути тривале. В цей спосіб не можна досягнути своєї цілі. Для німецького народу не вийде з того нічого доброго.

Посол Ерцбергер — критикує німецьку політику на Україні і ставить такі точки, яких мусять німці держатися на Україні: 1) політична державна влада має сама про все рішати, 2) берестейський мировий договір, як основа порозуміння з Україною, має бути вповні бережений, 3) доставка обіцяного збіжжя має тільки тоді наступити, коли Німеччина зі своєї сторони доставить обіцяні товари, 4) австрійці, німці і маляри мають поводитися в Києві ввічливо, 5) від всякого вмішування у внутрішні справи України мусять осередні держави держатися здалека, 6) наших дипломатичних заступників на Україні треба заступити людьми, що знають українську мову і є обізнані з відносинами в краю...

На наступнім засіданні, яке відбулось дня 6 травня, відчитав заступник канцлера телеграму німецького посла в Києві, Мума... Нав'язуючи до цієї телеграми, заявив державний секретар Буше, що про Скоропадського довідався він ще від кол. німецького посла в Петрограді гр. Пурталя, що теперішній гетьман є рішучим приятелем Німеччини.

Посол Гаазе — зазначає, що відомість, що миру з Україною не ратифіковано, є для нього несподіванкою. Політика, що її ведуть німецькі генерали на Україні, знищить всякі будучі можливості для Німеччини. Що сказали би генерали, якщо б нагло цивільним людям захотілося стати на чолі армії, як тепер генерали хотять вести політику, що провокує Росію.

Посол Штреземан — зазначає, що не вільно вести політику, яка б назад творила велику Росію. З зарядженнями на Україні бесідник годиться, але не може похвалити способу їх виконання. Ув'язнення членів влади мусіло поділати як зневага і воно дасть антанті новий прегвід до під'юджувань проти Німеччини...

Дня 7 травня велися наради далі...

Посол Носке — жалується, що австрійські спекулянти мають змогу з вільної руки купувати на Україні збіжжя.

Посол Ерицбергер — закидає правительству, що воно не має ясного пляну щодо політики на Сході, а зміняє його відповідно до положення на Заході. Та німецький нарід хоче докладно знати, як уложаться відносини на Сході, бо від цього залежить майбутнє існування Німеччини..."

I. Л.

БЕЗНАДІЙНЕ ЗАНЕДУЖАННЯ НА МАНІЮ ПРЕМ'ЄР - МІНІСТРА...

Ярослав Стецько вперто вишукує всяку нагоду, щоб знову й знову блиснути "сяйвом" нездійсненої його мрії про посаду прем'єр-міністра... уряду, що ніколи й ніде на жодній плянеті не існував...

В тижневику "Шлях Перемоги", ч. 34 з 27 серпня 1967 р., прочитали ми про ще один публічний виступ Ярослава Стецька — цим разом в "обороні"... Мойше Чомбе, колишнього прем'єра Конго. У висланій телеграмі до президента Алжирії — Г. Бумедієна Ярослав Стецько представив себе за "колишнього голову українського державного правління" і, як досвідчений знавець, перестеріг президента Бумедієна дослівно так: "Братовбивство кине Африку в нещастя, а честь шляхетного волюбного алжирського народу буде заплямлена на всі часи"...

Не дивуємося Ярославові Стецькові, що віддавна хворіє на невилікувальну недугу манії величності, але дивуємося редакції "Шляху Перемоги". Невже ж досі ніхто з-поміж її редакційного складу не усвідомив собі елементарної істини:

1) Щоб проголосити акт державної незалежності та іменувати склад уряду держави з міністрами і їхнім прем'єром, треба в моменті такого проголошення посідати бодай якусь територію від власного суверенного владою, тебто під охороною власного війська і власної державної адміністрації.

2) Т. зв. акт 30 червня з його проголошенням створення "української держави" відбувся в умовах тотальної окупації чужом мілітарною силою німецького райку від проводом Адольфа Гітлера. Творці т. зв. акту 30 червня не посідали ніякої території під власною суверенною владою і покладалися на ласку німецького окупанта, як про це свідчить таке проголошення:

"Слава Героїчній Німецькій Армії і Фірерові Адольфові Гітлерові!" (див. "Жовківські Вісті" з 10 липня 1941 р.)

Або в летючці ОУН, роздаваній у Львові в перших днях липня 1941 р., в справі "створення Української Держави" тодішній провід ОУН знову ж проголосив:

"Новопостаюча Українська Держава буде тісно співпрацювати з націонал-соціалістичною Німеччиною, що під проводом Вождя Адольфа Гітлера творить новий лад в Європі і світі та допомагає Українському Народові визволитися з московської неволі".

Вже крайня пора перестати компромітувати добре ім'я українського народу!

Недавно в тижневику "Український Голос", що виходить у Вінніпегу, 6 грудня 1967 р. появилася про того ж "прем'єра" цікава стаття під заг. "Прем'єр" Стецько і молоде покоління в Україні", зміст якої подаємо в цілості:

"Газета "Шлях Перемоги", ч. 44(715) 1967 р., у зв'язку з відзначенням колишніх вояків УПА Золотими Хрестами під час святкувань у Нью-Йорку, подає, що Ярослав Стецько у своїй промові сказав між іншим і таке:

"...святкування належать до нашого стилю праці, а це святкування є лише пригадкою про незакінчену боротьбу за Україну, де вже — надихане діями та ідеями УПА — підрастає нове молоде покоління Симоненків!"

Наскільки нам відомо, "нове молоде покоління Симоненків" у боротьбі з російським шовінізмом в Україні за належні права українського народу послуговується постановами-статтями конституції УРСР, а навіть цитатами з писань Леніна відносно національної політики.

Утотожнювання цієї боротьби з "діями та ідеями УПА" — це, делікатно кажучи, маячіння хворої голови, ну і, звичайно, злочинна провокація. В націоналістичне молоде покоління в Україні можливо що повертуть "союзник" "прем'єра" Стецька з Формози і... начальний прокурор УРСР".

Дуже сумніваємося, чи ці слушні зауваження переконають достойного пана "прем'єра".

— ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ —

ДОКІЯ ГУМЕННА: „БЛАГОСЛОВИ, МАТИ!“

Казка-есеї. Об'єднання Українських Письменників "СЛОВО", Нью-Йорк. 1966. Обкладинка й малюнки в тексті виконані за участю Тамари Цимбал, стор. 268+6.

У цьому есеї Д. Гуменна показує читачеві ролі української матері в процесі історичного ставання українського народу від найдавніших доісторичних часів. Д. Гуменна, археолог, талановита українська письменниця. Все, що вона передає на папір пером, це любов до минулого, якщо йдеться про тематику з України, й обґрунтовані твердження, що ми є нацією з багатовіковою культурою, а не нацією, яка постала наслідком інтриг тих або інших наших історичних сусідів чи окупантів, так як твердять століттями польсько-московські політикани. баламутячи такою своєю "наукою" світ.

На мою думку, треба було б, щоб Д. Гуменна цей твір назвала археологічно-історичним есеєм, а не казкою-есеєм. Бо це таки насправді й є археологічно-історичний есей, а не казка! Аджеж авторка всю свою оповідь робить на найрізномордніших археологічно-історичних пам'ятках минулого, а не на власній уяві, що базується на якихось народніх переказах про епізоди з життя-буття наших пращурів. Доказом цього є список використаної літератури 233 творів з понад 430 ілюстраціями.

Що твір написаний легкою оповідною мовою, то це заслуга й признання авторці за її белетристичний таланти, а не доказ, що "всьяке відтворення минулого — казка", як каже Д. Гуменна в "Камертонодзені", тобто в вступі книги (стор. 3).

А твір цей, як археологічно-історичний есей, надзвичайно цікавий. У ньому свій і чужинецький читач знайде сліди стародавньої історії України, сліди, які підтверджуються багатотисячолітніми пам'ятками археології й обичаями, які часто є тотожними з обичаями наших недавніх історичних предків. Більшето, вони є часто однаковими з нашими сучасними обичаями. А це й є доказом, що ті люди, які жили на землях України двадцять тисяч років тому, є нашими пращурами. Есей Д. Гуменної є доказом, що ми є народом-нацією з найстародавнішою історією поміж усіма народами Східної Європи.

При кінці твору Д. Гуменна подає читачеві наступні цікаві думки з її археологічно-історичних досліджень:

"А разом з хліборобською культурою перейшов у цей сплав неушкоджений часом культ матері та виголос "Благослови, Мати!" Виголос цей охороняє людність українських просторів міцно, кріпко. Так само, як стійко тримається він, так само стійко не уступаються з наших про-

сторів нащадки оріньяку — трипілля й мадлену — скитів, не зважаючи на жадні бурі та завірюхи, що прокочуються нашим краєм. Ніякі гуни-татари не в силі відібрати від нас предківської землі, бо вони завоювали тією зброєю, що ніколи не змілила: плугом і працею. Це ж цьому народові впав з неба золотий плуг! Від Карпат до Кавказу — це його спадок, так заповіли предки, що могили їх посіяні на цих просторах. І ніхто інший не може опанувати спадку, хоч уже й лакомилися не раз. По кілька століть верховодили в наших степах печеніги, торки, ляхи — та й де ділися?

"Ось чому, як тільки-тільки наш нарід отямиться від чергової катастрофи, трохи-трохи обросте новою ситтю, — відразу гронами рясніють нові таланти, ще кращі. А катастроф, буреломів і лютих завірюх доля насипала щедро на шляху становлення українського народу... наша автохтонність — вислід суворих випробувань історії. В грозах і бурях знищень, в бурхливих змінах і зламах творився український нарід.

"Що ж є в нашому народі таке, що не дає розпливитися-розсмоктатися серед інших — боеків і захланців — що не згинув він у жодній з катастроф, уже пережитих? (стор. 216).

"Культ матері... ось той талісман — різець, що формує українську особистість та стійкість у завірюхах і катастрофах. Він незмінний, хоч все навколо міняється. І він береже духову субстанцію: наш селянин без освіти — вроджений аристократ. А вже перше-друге покоління освічене дає такий вибух творчих сил, що видається чудом, дивом. Бо диво й справді — від роду оріньяцьких Дів. (стор. 219)

"Другий дар України світові — рознесений по всій земній кулі спіралево-меандровий стиль мальованої кераміки. Стиль цей почав жити самостійно, помандрувавши з України в палаци Криту, на схід до китайських меж, а звідти до Тихоокеанських островів і до Америки. (стор. 223).

"Україна — центр і зав'язок слов'янської парості індоевропейського мовного дерева, найчистіша основа цієї парості. А що саме слов'янство стоїть у центрі індоевропейських мов, то виходить, що Україна і є та вісь, від якої залежить рівновага у всьому світі. Залежить тепер ця рівновага від того: будуть життєві проблеми України розв'язані чи ні?

"Мені здається, що вся попередня історія України до цього часу це тільки підготовка, вступ до першого розділу її властивої історії. Кількаразове схрещення осілих хліборобів із мандрівними мисливцями та скотарями — вершниками — те тільки... "закваска", в якій ролю дріждів відіграє матриархальний хліборобський селянізм. Це ж селянство виносило вже не раз на собі розгроми й буреломи... але... традиційна хліборобська верства, раз-у-раз знову все налагоджувала через певний час.

Поверх старого зруйнованого творила нову тканину суспільства, уже гомогенізовану, вишітану. (стор. 224)

"Не раз уже селянство попадало під копита завойовника, але ніколи не втрачало своєї гідності, — кінець-кінців асиміляторами ставало воно, воно ковтало в собі без сліду різні домішки.

"Це ж селянство вмить ока видало із себе блискучу інтелігенцію й відродило на очах у живого сьогодні покоління Україну. Здавалося, вона вже сконала, а воно взяло та й вивернуло перед нащадками всі скарби свого незнищеного генія.

"Дивіться! Яка мова, яка скарбниця народньої творчості, яка невичерпна пісенна криниця, яка поезія образowości в ній, яка гроновитість звичаїв, яке багатство, до чого тільки не торкнешся в побуті...

"І все це селянство приносить у дар наступній епосі...

"Україна ще в розгоні... Центр завжди довше переживає, більше настоюється. (стор. 225).

"Якими ж шляхами піде тепер Україна, коли військово-вершницька відвага стала вже анахронізмом, а селянство виселянізоване, околгоспнене... й, чого доброго, втратить ті традиції, що ми їх тримали весь час у руках..."

Я думаю, що хоч наше селянство й околгоспнене, але воно й далі видає з себе поштовх до воскресіння України. Прикладом може бути В. Симоненко, дитина околгоспнених батьків. А далі Д. Гуменна каже:

"Мені хотілося б думати, що теперішня місія України, як центру, осі сучасного світового вузла, — знайти синтезу між духовістю індоевропейського Заходу і індоевропейського Сходу з їх цілком відмінними методами шукання нових ідей... (стор. 226)

"...Вже започаткувалась на Україні доба високоосвітнього вершництва й амазонства. Молодь вся рветься — вчитися, вчитися, вчитися! Відкрилось нове поле бою, підноситься нова твердиня, духовна Січ. Духових сил України вже ніякий Див не зможе замкнути назад у скриню. Та й сьогодні, через сто років, ще живе й свіже гасло, що викинув прапором наш Геній:

**Орися ж ти, моя ниво,
долом та горою
та засійся, чорна ниво,
Волею ясною!"**

На закінчення хотілося б сказати про деякі словні новотвори Д. Гуменної: "селянізм" (замість "селянство"), "виселянізоване" (втратило свій селянський характер, стор. 224), "околгоспнене" (загнане до колгоспів, стор. 226). Словотвори "селянізм" і "виселянізоване" звучать дисонансом, невластивим новотвором в українській мові. А слово "околгоспнене" читається не завваженим, а ніби органічним для української мови.

ДО УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА В СПРАВІ АКЦІЇ ОБОРОНИ ЗАСУДЖЕНИХ ДІЯЧІВ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

ВО УНР, згідно з рішенням Президії 20.I.1968, звертається до Українського Громадянства у вільному світі із закликом розгорнути всебічну акцію протесту проти свавільного переслідування української культури та її діячів московсько-комуністичним режимом.

Як відомо, впродовж останніх років в Україні відбулися масові арешти зокрема серед національно-настроеної молоді ВУЗ-ів та дослідних інститутів. Арештовано молодих науковців, літераторів і загалом діячів культури. Українська еміграція впродовж двох десятиліть була позбавлена можливості мати докладніші інформації про події в Україні, які творять суцільний процес розвитку національної свідомості нашого народу під советським режимом. Зараз цю щільну ізоляцію проломано, ми диспонуємо докладними даними про переслідування нашого народу в різних галузях життя. Це матеріал, який не може залишити байдужою

Українська спільнота у вільному світі повинна організувати комітети дії з метою організації маніфестацій та збірки засобів, потрібних для розгорнення акції в обороні арештованих. Маніфестації повинні висилати протестаційні листи проти московсько-комуністичного свавілля в Україні на адресу Генерального Секретаря ООН, Інтернаціональної Амнестії в Лондоні, до ЮНЕСКО та урядам і культурним репрезентаціям своїх країн.

Рекомендуємо: всі акції провадити і всі резолюції укладати так, щоб не пошкодити, а допомогти ув'язненим українським патріотам. Згідно з дійсним станом треба наголошувати такі пункти:

Неправдою є, хоч дехто це твердить, що В. Чорновіл чи будь-хто з ув'язнених передавав будь-які матеріали на Захід. Ці матеріали стали відомі на Заході без їх участі. В чому "злочин" цих людей?! В тому, що вони дискутували між собою і серед своїх приятелів заходи і способи, як законними шляхами протидіяти насильницькій русифікації України та безупинному нищенню її культури. Немає ніяких доказів, і влада не могла цього довести, що вони нібито плянували якусь підривну діяльність. Найбільше непокоїла їх політика московського центру, скерована на те, щоб знищити національну свідомість серед українського народу.

Треба постійно посилятись на "Деклярацію прав людини". Всі акції в обороні засуджених діячів культури в Україні координувати через місцеві Представництва ВО.

Виконавчий Орган УНРади

**ВЕЛЬМИШАНОВНІ ПЕРЕДПЛАТНИКИ
„ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ“!**

Ви одержите цей другий збірник за 1968 рік з дуже великим запізненням із-за важливих і, на жаль, від нас незалежних причин.

Прохаємо Вашого вибачення за цей неприємний для Вас і для нас факт та доброзичливого виrozumіння до наших видавничих труднощів.

Ми будемо старатися видати наступні збірники за 1968 рік у найближчі місяці 1969-го року.

Щиро дякуємо за Вашу дотеперішню моральну й матеріальну підтримку, а тих осіб, які дотепер не надіслали передплати за 1968 рік, прохаємо зробити це якнайскорше.

Одночасно бажаємо ВАМ УСІМ найкращих успіхів у **НОВОМУ РОЦІ**.

Українська Вільна Громада в Америці

Редакційна Колегія

і Адміністрація журналу

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД ЖУРНАЛУ ЗЛОЖИЛИ:

Англія: Н. Білий — 239.00 дол. (сто англ. фунтів стерл.). Австралія: п-ні Н. Савлучинська — 7.00 дол., П. Корицький — 2.60 дол. Канада: І. Когут (Торонто) — 1.00 дол. США: Детройт, Міч. На нев'янучий вінок сл. п. МУЖЕВІ, БАТЬКОВІ, ДІДУСЕВІ Докторові ВОЛОДИМИРОВІ ЛИСОМУ в другу річницю смерті — Вікторія Лисий, донька Наталка і внуки Роман та Віктор Лесів — 20.00 дол. Без спеціальної присвяти: Українсько-Американський Осередок — 5.00 дол. Джерзі Сіті. Н. Дж. Д. Яременко — 5.00 дол. Вашингтон. Д. К. П-ні Е. Залевська — 5.00 дол. П. Одарченко — 2.00 дол. Галлок, Місс. А. Кірилюк — 5.00 дол. Ньюарк, Н. Дж. З. Стефанів — 1.00 дол. Ст. Пол, Місс. Панна О. Соловей — 10.00 дол. Кервіл, Тексас. Д-р Т. Олесюк — 1.00 дол. Чикаго, Іл. П. Баб'як — 1.00 дол. Філадельфія, Па. О. Марусяк — 8.00 дол.

Щиро дякуємо ВШановним Жертводавцям.

Українська Вільна Громада в Америці
Редакція і Адміністрація журналу

В АДМІНІСТРАЦІЇ ЖУРНАЛУ МОЖНА НАБУТИ ТАКІ КНИЖКИ:

Михайло Грушевський: "ВИБРАНІ ПРАЦІ", стор. 260 — в твердій оправі по ціні дол. 4.50.

Д-р І. Макух: "На народній службі", 1958, по ціні: тверда оправа \$9.25 м'яка \$6.75.

Антін Чернецький: Спомини з мого життя і громадської праці, 1964. Ціна 2.50.

Д. Соловей: Людність України за сорок років влади ЦК КПСС, 1961. Ціна \$1.50.

Д. Соловей: Фінансовий визиск України, ціна \$1.25.

Панас Феденко: МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ В НАУЦІ Й ПОЛІТИЦІ. Ціна 0.40 дол.

В. Лисий: АНГЛОМОВНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ПРО УКРАЇНУ, ціна 0.50 дол.

В. Лисий: ДЕРЖАВНИЙ СТАТУС УССР (1917-23), ціна 1 дол.

Володимир Лисий: МІЖНАРОДНЬО-ПРАВНИЙ СТАТУС УКРАЇНИ. Ціна 0.60 дол.

Степан Ріпецький: МИХАЙЛО ДРАГОМАНІВ — НАШ. (Відповідь советським вченим). Ціна 0.40 дол.

Степан Ріпецький: 1. ІВАН ФРАНКО І МИХАЙЛО ДРАГОМАНІВ.

2. МИХАЙЛО ДРАГОМАНІВ В ОПІНІ ВИЗНАЧНИХ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН. Ціна 1.00 дол.

Гроші просимо слати на адресу:

UKRAINIAN FREE SOCIETY OF AMERICA

P.O. Box 4, Peter Stuyvesant Station, New York, N. Y. 10009

НАДІСЛАНІ ВИДАННЯ

Д-р Михайло Гуцуляк: Українець — співтворець кордонів Канади й Аляски. (Історично-географічний нарис) — Наукове Т-во ім. Шевченка. Бібліотека Українознавства, том 24; 132 стор. і 8 стор. фотокопій документів. Накладом Автора, Ванкувер — 1967 — Торонто, Канада. В сторіччя Канади Автор присвячує Петрові Полетиці, співбудівничому кордонів Канади, та в сторіччя прилучення Аляски до США — о. Агапіві Гончаренкові, опікунові українців.

Ціна \$1.25

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ НА РІК 1968-НИЙ

"ВІЛЬНА УКРАЇНА" продовжує 15-ий рік свого існування.

Дякуємо всім організаціям та особам за дотеперішню підтримку. Прохаємо надсилати залеглу передплату за 1968-ий рік і пожертви на пресовий фонд, бо передплата не може покрити коштів видавання журналу.

Річна передплата (4 числа) — дол. 5.00. Окремий примірник коштує дол. 1.25.

"ВІЛЬНА УКРАЇНА" прохає приєднувати їй нових передплатників. Так давні, як і нові передплатники можуть одержати в адміністрації книжку спогадів визначного діяча д-ра Івана Макуха "Нагородній службі" по зниженій ціні, а саме: дол. 4.25 в м'якій оправі (повна ціна дол. 7.75), у твердій — дол. 5.75 (повна ціна дол. 9.25).

Річна передплата в інших країнах:

АВСТРАЛІЯ — 3 долари (1 примірник 75 центів)

АНГЛІЯ — 1 фунт (1 примірник — 5 шилінгів)

ЗАХ. НІМЕЧЧИНА — 20 НМ (1 примірник — 5 НМ)

Передплату і датки на пресовий фонд з тих країн слати просимо на адреси наших представників.

Австралія: Mr. I. Hruszecky, 9 Raynes Park Rd., Hampton, Vic.,
3188. Australia

Англія: Mr. G. Vaccaro, 70 Alexandra Gardens, London W 4,
England.

Західня Німеччина: Ing. Spyrydon Dovhal, 8 München 23, Beich-
strasse 8-9/I, West Germany.

Редакція і Адміністрація журналу